

90

ALEX. LĂPĂDATU

O NOUĂ PUBLICAȚIE

DE

DOCUMENTE SLAVO-ROMÂNE

CU PRIVIRE LA

RELAȚIILE ȚERII-ROMÂNEȘTI ȘI MOLDOVEI CU ARDEALUL

ÎN SECOLUL XV ȘI XVI.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

RECENZIUNE

EXTRAS DIN „CONVORBIRI LITERARE“ AN. XL ȘI XLI.

BUCUREȘTI

INST. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-sor ION ST. RASIDESCU

16, STRADA DOAMNEI, 16

1907

·B·A·	15999
-------	-------

BIBLIOTECA „ASTREI” (Asociațiunea pentru lit. rom. și cultura poporului rom. în)	
	Centrala Sibiu. Nr. 15999

O NOUĂ PUBLICAȚIE DE DOCUMENTE SLAVO-ROMÂNE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DE ACELAȘ AUTOR:

- **Radul-cel-Frumos**, studiu istoric, în „Transilvania“, — Sibiu 1902.
  - **Documentele istorice din Arhivele Brașovului**, răspuns la o critică, — București 1903.
  - **Vlad-Vodă Călugărul**, monografie istorică, — București 1903.
  - **Câteva cuvinte asupra bisericilor Trei-Ierarhi și Sf. Nicolae-Domnesc din Iași**, scriere ocazională, în colaborare, — București 1904.
  - **Ștefan-cel-Mare**, istorie populară, în biblioteca Societății „Steaua“, — București 1904.
  - **Manuscrisele dela Biserici și Râșca**, descriere, însemnări, note și excursuri, — București 1906.
  - **Damaschin Episcopul și Dascălul**, traducătorul cărților noastre de ritual, — București 1906.
  - **Episcopia Strehaii și tradiția Scaunului Bănesc de acolo**, studiu istoric, — București 1906.
-

ALEX. LĂPĂDATU

O NOUĂ PUBLICAȚIE

DE

DOCUMENTE SLAVO-ROMÂNE

CU PRIVIRE LA

RELAȚIILE ȚERII-ROMÂNEȘTI ȘI MOLDOVEI CU ARDEALUL
ÎN SECOLUL XV ȘI XVI.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

RECENZIU NE

EXTRAS DIN „CONVORBIRI LITERARE“ AN. XL.

BUCUREȘTI

INST. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-SOF ION ST. RASDESCU

16, STRADA DOAMNEI, 16

1906

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201600975

Mulțumit de-a fi putut aduce istoriei noastre naționale acel „mic prinos“ pe care „de mult doria“ să i-l închine, d. St. Nicolaescu a dat, în sfârșit, la lumină, acum pentru toată lumea, publicația sa de „*Documente slavo-române cu privire la relațiile Terii Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*,“ — care publicație cuprinde vreo sută cincizeci texte slave de documente și inscripții, traduse și adnotate, câteva planșe cu desemnuri de filigrane și cu reproduceri de peceti și o tablă a numelor, alcătuiind cu toatele un respectabil volum de VII + 367 pp., in-8° (București, lito-tipografia L. Motzătzeanu, 1905).

Am zis că publicația cuprinde vreo sută cincizeci de documente și inscripții. Aceasta pentru că a preciza mai deaproape numărul lor ar însemna să facem înșine niște operații de scădere (unele documente și inscripții fiind publicate de câte două ori, cf. pp. 126—128 cu 226—229, 80 cu 328—30, 5—6 cu 326 și 254 cu 325) și de adunare (altele având acelaș număr de ordine, cf. pp. 319 cu 321 și 229 cu 231 și multe fiind intercalate și amestecate prin adnotațiile istorice, cf. *passim*), de cari însuși autorul s'a ferit, deoarece el n'a însoțit lucrarea sa cu obișnuita tablă de materii. Negligența aceasta — până aci, putem îngădui, scuzabilă — cu privire la orânduirea generală a documentelor publicate, devine însă condamnabilă când e vorba de orânduirea aceluiași documente în capitole, după locul provenienței lor. Într'adevăr, autorul, care ne spune în prefață (p. VI) că a grupat documentele în trei capitole, după localitățile de unde le-a cules: Sibiiul, Brașovul și Bistrița (al patrulea capitol formându-l un Apendice cu documente

de proveniență amestecată), — introduce în cap. I, al Sibiiului, documente din arhivul Brașovului (NNo. XII, XIII, XIV, XVIII, XXIII, XXIV, XXVIII, XXX și XXXI) și dela Acad. Rom. (No. XXXIV), în cap. II, al Brașovului, documente dela Arh. Statului (NNo. LX și LXVIII), dela Acad. Rom. (NNo. XLIV, LXII și LXVI) și reproduse din publicații mai vechi (NNo. L și LI), în cap. III, al Bistriței, un doc. dela Acad. Rom. (No. XC) și, în sfârșit, în Apendice, documente cari trebuiau clasate la cap. Brașovului (NNo. XCII, XCVI, CVI, CVII, CVIII, CIX și CXII) și la cap. Bistriței (No. CXIII). — Pe lângă aceasta chiar în lăuntru acestor capitole, așa fel alcătuite, autorul n'a păstrat ceruta orânduire cronologică nici măcar pentru documentele date, căci pentru cele nedatate, chiar să fi voit, n'o putea păstra, deoarece el n'a fost în stare — precum vom arăta — să le dateze mai nici odată cu precizie sau măcar cu aproximațiune mulțumitoare.

Așa dar, dela început chiar, publicația d-lui St. N. păcătuiește împotriva celei mai de căpetenie și în acelaș timp celei mai lesne de îndeplinit cerințe a oricărei publicații de izvoare istorice: orânduirea sistematică a materialului documentar. Și de această scădere sânt legate o sumă de altele mai mărunte, cari dau în total publicației o înfățișare cu totul lipsită de metodă — dezordonată chiar — în ceea ce privește alcătuirea și expunerea, și pe cari le vom constata, rând pe rând, cercetând în cele următoare publicația însăși: I documentele, II traducerile, III adnotațiunile istorice și IV tehnica lucrării.

I.

„Spre a servi mai bine știința și a fi mai în folosul obștesc, am socotit de primă necesitate — scrie autorul în prefață (p. III) — să public și textul original, slavon, al documentelor“; apoi „spre a servi mai bine paleografia, prescurtările nu le-am împlinit, aruncăturile de litere le-am păstrat“ (p. IV). Dar a publica documentele vechi cu textul lor slavon nu e și n'a fost niciodată ceva excepțional, precum crede d. St. N., ci tocmai ceva obișnuit și comun tuturor edito-rilor, afară de cazul publicațiilor necesitate de împrejurări și deci cu caracter provizoriu; asemenea a publica aceleași documente cu toate abreviațiunile și însemnând slovele arun-

cate până 'ntr'al doilea și-al treilea cat, nu însemnează a servi mai bine paleografia, precum iarăș crede d. St. N., ci numai a face o lucrare de pedantism prisoselnic, lipsită de folos practic. Pentru că toți cei ce cunosc bine documentele noastre vechi știu cum că aruncăturile de litere, prescurtările și, foarte adesea, chiar accentele pe cari le întâlnim în texte nu pot avea valoare paleografică deosebită și, mai ales, *constantă*, câtă vreme ele — fiind adesea rezultatul arbitriului și une ori chiar al capriciului pisarilor și diecilor — variază nu numai dela un document la altul, dar chiar în unul și acelaș document, afară bine înțeles de câteva prescurtări obișnuit constante și deaceea tuturor bine cunoscute. Redarea deci a variațiunilor grafice din documentele noastre nu poate avea ca scop practic decât exercițiile de lectură, cunoștința dezvoltării grafiei chirilice la noi și înleznierea cercetărilor de diplomatică românească. Dar cum această redare nu se poate face, cu siguranță și cu exactitate, decât prin reproduceri fotografice sau litografice, ori ce silință de a o făptui prin tipar rămâne, cum am spus, o lucrare de pedantism prisoselnic. Așa dar și în această privință ca și în aceea că a publicat „și textul original, slavon, al documentelor“ nu se poate acorda publicației d-lui St. N. acele însușiri deosebite pe cari le reclamă în prefață, căci d-sa n'a făcut decât ceea ce trebuia să facă (publicarea textelor) și pedeașupra o lucrare fără folos — deci de prisos!

Cercetând mai deaproape documentele publicației, constatăm că d. St. N., editându-le, n'a îndeplinit cu rigoare lucrările ce condiționează editarea științifică a documentelor: n'a indicat totdeauna documentelor cota arhivei, n'a controlat, n'a completat și n'a transformat, când se impunea, datele lor.

Astfel n'a indicat cota arhivei la documentele din arhivul Sibiului, la cele din arhivul Bistriței și la multe din cele amestecate prin adnotațiile istorice. S'ar părea, poate, că lucrul nu prezintă importanță. Totuș sânt cazuri când, pentru controlul izvorului documentar, cunoașterea locului de proveniență e absolut necesară cercetătorului istoric. Dovada cea mai evidentă o găsim chiar în publicația d-lui St. N. Așa d-sa tipărește la pp. 160—1, fără a indica la locul său proveniența, o scrisoare pe care crede că Petru Rareș ar fi adresat-o lui Radu Paisie (Petru dela Argeș). O simplă lectură e suficientă pentru ca un cercetător mai pătrunzător să fie ispitit a bănui autenticitatea acestei scrisori. Astfel el

simte nevoea de-a cunoaște, dacă nu originalul scrisorii, cel puțin locul ei de proveniență, despre care însă editorul nu dă, cum am spus, nici o indicație. Atunci?... Atunci, dacă are răbdare de-a urmări publicația d-lui St. N. până la capăt, poate afla, din *adaos*-ul dela sfârșit (p. 365), că scrisoarea e scoasă dintr'un tetraevanghel slav din sec. XVI-lea (bib. Acad. Rom.) care conține, între altele, niște *formulare* de documente și scrisori (v. Melchisedec, *Revista p. ist., arh. și fil.*, a. III, v. V, 143 și Iacimirski, *Славянскія и русскія рукописи румѣнскихъ библиотекъ*, St. Petersburg 1905, 98—9). Și aceasta-i deajuns pentru a se încredința că scrisoarea de mai sus e apocrifă. Căci dintr'aceiaș tetraevanghel d. St. N. a mai retipărit o scrisoare (pp. 150—1) care prezintă atâtea elemente suspecte, încât numai un editor ca d-sa n'a putut vedea că-i apocrifă, atribuind-o lui Petru și Alexandru, fii lui Ștefan-cel-Mare, și însoțind-o c'o explicare istorică ce singură numai, cum se va vedea, poate arăta totala lipsă de pregătire și de înțelegere pentru cestiunile istorice a editorului.

Am zis iarăș că datele documentelor trebuiau controlate, completate și, când se impunea, transformate. Așa urmând editorul lor ar fi constatat, între altele, următoarele: că anii dela Hristos în scrisoarea lui Petru Rareș către Brașoveni din 7038 (p. 156) nu sânt 1529, după calculul anului dela Septembrie, ci 1530, după calculul anului dela Ianuarie (pentru alt motiv v. I. Bogdan, *Documente moldovenești din sec. XV și XVI în arhivul Brașovului*, București 1905, 54); că data de lună în documentul lui Ștefan II din 1435 (p. 89) nu e Martie 26, ci Mai 26 (v. Bogdan, *ibidem*, 14 n. 1); că data de lună din scrisoarea lui Roman II către Brașoveni din 1447 (pp. 98—99) trebuie cetită August, nu Aprilie (cum arată și facsimilul fotografic reprodus de d. Iorga în *Negotul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București 1906, 82 — anexă), pentrucă Roman domnește numai după 13 Iulie 1447, cum de altfel știe și scrie și editorul (p. 99), uitându-și însă că la pag. precedentă admisesese, pe baza lecturii greșite, începutul domniei lui Roman în Aprilie 1447; că data de lună din proclamația lui Ștefan-cel-Mare către Brăileni din 1481 (pp. 138—9) nu poate fi Fevruarie, ci Martie, ca și în proclamația către Buzoieni și Râmniceni (pp. 141—2), amândouă fiind date odată și în acelaș loc (cf., de altfel, I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Terii Românești cu Brașovul și Tara Ungurească*

in sec. XV și XVI, București 1905, I, 283); că „Mercuri înainte de nașterea Sf. Ioan Înainte-Mergătorul“ din zăpisiul lui Ostafie Postelnicul din 1574 (pp. 200—1) cade în 23 Iunie și astfel se dedea, cum trebuia, și data de lună și de zi; că „feria sexta in festo beati regis Ladislai“ din scrisoarea lui Mihail Iakch, comitele Săcuilor (la p. 218 editorul îl face comite al Sașilor) către Brașoveni din 1435 (pp. 309—10) nu e 21, ci 27 Iunie, pentru că aceasta e ziua sărbătorii sfântului Ladislau (Rege al Ungariei, † 1095) și anume pentru anul 1435 într'o *Luni*, ceea ce ne mai arată că lectura „feria sexta“ trebuie înlocuită, ca fiind greșită, prin „feria secunda“; că, în sfârșit, la documentul lui Alexandru-Aldea Vv. (pp. 209—11) indicția 11 nu corespunde anului 6940, și că deci sau anul e 6941 sau—mai puțin probabil—indicția e 10 (1).

II.

Trecând acum la traduceri, mărturisim că lucrarea de căpetenie — fiind de competență specială — n'am făcut-o: n'am controlat exactitatea lor. Deaceia vom înregistra numai câteva observațiuni de altă natură. „In traduceri — anunță autorul în prefață (p. V) — am întrebuințat limba veche românească, ca fiind mai conformă, mai proprie limbii vorbite pe vremuri“. Dar nu poate fi tocmai veche românească în care, cu privire la lexic, întâlnim expresii ca următoarele: să *conjuri* pe Simion Părcălabul să poftască la noi, p. 170; să nu le *atacați* hrisovul (analog cu „a ataca testamentul“), p. 158; *grația* voastră, pp. 2, 8, 9 și 175; să *termine* marfa, p. 21; hrisov *stimat*, pp. 211 și 235, *liber și liberez*, pp. 21, 31, 108, 120, 168; *salutări* din dragoste, p. 2; a *servi*, pp. 58 și 75, etc. Iar cu privire la formă, deși d. St. N., recunoaștem, are până la un oarecare punct practica lucrului, prin însăși funcțiunea de translator pe care o îndeplinește la Arhivele Statului, totuș d-sa nu are înde-

(1) E de observat că în documentele și inscripțiile noastre, în cari, pentru precizarea datei, s'a însemnat și indicțiunea, aceasta, foarte adesea, nu corespunde anului. Câte odată concordanța între data de an și indicțiune se poate obține dacă admitem că aceasta se calcula după datina romană sau pontificală, adică începând la 25 Decembrie sau 1 Ianuarie, ceea ce-i foarte greu de admis mai ales pentru Țara Românească; cele mai de multe ori însă nici așa. O cercetare deci în această direcție, credem, n'ar fi lipsită de interes și poate chiar de rezultate.

ajuns simțul și cunoștința limbii noastre, pentru a fi putut da traducerilor sale construcțiunea intimă și particulară documentelor și scrisorilor vechi românești. Căci se întâlnesc în aceste traduceri pasagii a căror construcție acopere și îngreuiază înțelesul lor repede și deplin. Aceasta din cauza tendenței autorului de a da, literalicește, o traducere cât mai exactă, fără ca pentru aceasta să fi putut evita totdeauna termenii și construcțiile improprii și echivoce.

Mai departe: **ДЕКХАНЫШЕВИ** și **ДЕКХАНОС** din privilegiile date Brașovenilor de Iliăș Vv. și Ștefan Vv. în 1437 Aprilie 29 și 23 (pp. 86—7 și 92—3) nu însemnează „decanul Haneș sau Hanos”, ci pur și simplu *decaneșul* (v. I. Bogdan, *Documente moldovenesti*, 14—15 și 20—1) cetății Brașovului. Ilua și Simzozu din scrisoarea Birăului Bistriței dela 1564 Aprilie 13 (pp. 192—3) sânt *Ilva* (Mare) și *Sângiorzu* din comitatul Bistriței — și deci Iluanii și Simzorzeanii *Ilvanii* și *Sângiorzenii*. *Iad*-ul, despre care întreabă d-l St. N. la p. 308 ce poate fi, — e o localitate (ungurește: Iád, nemțește: Iadt) în cercul și comitatul Bistriței — ceea ce se putea afla din tabla aceleiaș publicații din care s'a produs documentul în care se pomeneste de el (N. Iorga, *Documente românești din Arhivele Bistriței*, I, București 1899, 4—5). În sfârșit *Terch* (Töröcsvár, Törzsburg) din scrisoarea Comitelui Săcuilor, Michael Iakch, către Brașoveni din 1435 (p. 310) nu e *Baia*, pe care autorul — dându-ne o dovadă mai mult de ignoranța sa — o localizează (v. tabla numelor) în Transilvania, ci *Branul*, ceea ce știe toată lumea afară de d. St. N. (cf. I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Terii Românești* etc., 5 n. 8 și indexul sub c. *Bran*). Și această enormitate, pe care n'o găsim trecută în cele cinci pagini mărunte de greșeli de tipar și îndreptări dela sfârșitul cărții, d-sa o făptuește având dinaintea ochilor memoriul d-lui Iorga, *Îndreptări și întregiri la Istoria Românilor după acte descoperite în Arhivele săsești*. București 1905 (extras din *Anal. Acad. Rom.*, ser. II, t. XXVII., mem. secț. ist.), în care se dă traducerea scrisorii lui Mihail Iakch (p. 10) și pe care îl citează pentru „atențiunea acordată lucrării” sale, dar nu și pentru traducerea și interpretarea scrisorii pomenite.

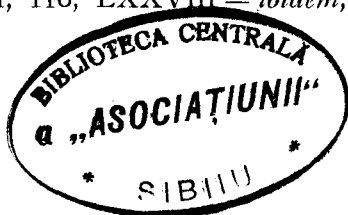
Reticența aceasta face însă parte din sistemul de a lucra al d-lui St. N., cu care vom avea destule ocazii să facem cunoștință mai deaproape în cele următoare. Trecem acum la așa zisele „adnotațiuni istorice”.

III.

Cetitorul publicației d-lui St. N., urmărind notițele pe care d-sa le tipărește la sfârșitul celor mai multe documente și pe cari, în titlul cărții, le numește „adnotațiuni istorice”, rămâne cu încredințarea că autorul lor nu posedă nici măcar notiunea unei adnotațiuni istorice. Căci dânsul nu privește documentul ca izvor pentru elementele privitoare la date (când aceste lipsesc), la persoane, la locuri și la măturii istorice, ce trebuiesc explicate sau lămurite într'o adnotațiune istorică; ci-l privește ca prilej pentru a dezvolta și întretese în urma lui — din puține știute, din multe adunate și din foarte multe compilate — tot felul de expuneri istorice, a căror caracteristică e o spăimântătoare amestecătură. Iată ce sânt „notițele” pe care d. St. N. le numește „adnotațiuni istorice” și cari uneori iau întinderea unor *escursuri*, ba chiar a unor *monografii*, fără însă a fi nici una nici alta, căci le lipsește legătura celor dintâi și unitatea celor din urmă.

Dar oricum ar fi și oricum s'ar chema notițele istorice ce însoțesc „Documentele slavo-române” publicate de d. St. N. — să le cercetăm mai deaproape. Pentru aceasta vom proceda sistematic, cercetând întâi A) datele, apoi B) genealogiile Voevozilor și în urmă C) faptele, contribuțiunile și lămuririle istorice.

A. „Cele mai multe [documente] n'au dată. Am căutat — scrie d. St. N. în prefață (p. V) — a îndeplini această lipsă *pe măsura cunoștințelor mele*”. Să vedem dar . . . . . Întreaga publicație cuprinde 80 documente nedatate: 34 în cap. I, al Sibiului, 21 în cap. II, al Brașovului, 16 în cap. III, al Bistriței și 9 în Apendice. Din această sumă trebuie să scădem, dela început chiar, documentele a căror date fuseseră stabilite mai înainte de alții și pe cari d. St. N. le-a împrumutat numai. Aceste sânt în număr de 15, și anume: 5 din cap. I (NNo. X = Iorga-Hurmuzaki, *Documente*, XI, 843 notă, XII = Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Terii Românești cu Brașovul și Ungaria*, 269, XIII = *ibidem*, 270 XIV = *ibid.*, 270—1 și XXX = *ibid.*, 304), 4 din cap. II (NNo. LVI, LVII, LVIII și LIX = Bogdan, *Documente și regeste*, 110—11), 4 din cap. III (NNo. LXXIV = Iorga, *Documente din Arhivele Bistriței*, II, 110, LXXVIII = *ibidem*,

II, 110, LXXXIV = *ibid.*, II, 114-5 și LXXXV = *ibid.*, II, 115) și 2 din Apendice (NNo. CVII = Bogdan, *Documente moldovenești*, 60) (1) și CXII (p. 319) = *ibidem*, 49). Scăzând așa dar aceste documente, a căror date editorul *le-a împrumutat*, câte odată cu „adnotațiuni“ cu tot (2), mai rămăneau în sarcina d-lui St. N. 64 documente nedatate.

(1) Că autorul a cunoscut această publicație a d-lui I. Bogdan, o descopere următoarea paralelă foarte elocventă:

Bogdan, *Doc. mold.*, 61, nota:

St. Nicolaescu, *Docum. slavo-române*, 312, nota:

„Црквице poate fi identic cu црквиц din scrisoarea lui Ștefan, logofătul lui Vlad Dracul, dela 1432-37 (arh. Brașovului No. 564). Ștul Iacob este probabil identic cu „Iacobus Ștul“, despre care Ștefan, voevodul Moldovei, scrie Brașovenilor într'o scrisoare latinească din 1434 că a păgubit pe niste supuși ai săi (copie la Acad. Rom; în copie „Iacobus Steel“).

Tirbis poate fi identic cu црквиц = Târviș din scrisoarea slăvonă a lui Ștefan, logofătul lui Vlad I Dracul, din 1432-1437 (arh. Brașovului, doc. No. 564)... Ștul Iacob . . . . poate fi același cu „Iacobus Steel“. Așa îl află scris în cartea latină *) a lui Ștefan II din 1434. Cartea e adresată Brașovenilor și vorbește de paguba ce a suferit acest Iacobus Ștul asupra unor supuși ai lui Ștefan (v. copie la Acad. Rom.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cum se vede cărpeala e cusută cu ață albă!
Pentru alte paralele, privitoare la Lucas Hirscher, județul Brașovului, și la Tricolici Vornicul, îndreptăm pe cititor a compara:
Bogdan, *ibid.*, 50 și 58 cu St. Nicolaescu, *ibid.*, 321 și 315.

2) De ex:

Iorga, *Doc. Bistriței*, II, XXXVIII.

St. N., *Doc. slav-rom.*, 177-178.

Asupra lui [Mateiaș Vistiernicul lui Petru Rareș] s'au dat multe lămuriri în N. Beldiceanu, *Inscripția bisericii dela Horodniceni*, *Archiva soc. st. și lit. din Iași*, II, pp. 517-8, cu prilejul descrierii bisericii ridicată de dânsul la Horodniceni. Cf. și *Uricarul*, t. VIII, pp. 16-7.

Asupra lui [Mateiaș Vistiernicul lui Petru Rareș] s'au dat multe lămuriri în N. Beldiceanu, *Inscripția bisericii dela Horodniceni*, *Archiva soc. st. și lit. din Iași*, II, pp. 517-8, cu prilejul descrierii bisericii ridicată de dânsul la Hordniceui. Cf. și *Uricarul*, t. VIII, pp. 16-7.

Apoi:

Bogdan, *Doc. și regeste*, 304.

St. N., *Doc. slavo-rom.*, 75.

La 1548 (Oprea) e mare logo-

La 1548 (Oprea) e mare logo-

*) Adecă cu Ș. Această-i a doua literă cu care d. St. N. îmbogățește grafia latină, - întâia fiind *Ń*, căci d-sa ortografiază „a forțiori“ (p. 220).

Dar, se vede, părându-i-se și aceste prea multe, dânsul elimină din capul locului 12 din ele de la datare: 5 din cap. I (NNo. XXII, XXIII, XXIV, XXVII și XXXII), 1 din cap. II (No. LXVIII), 4 din cap. III (NNo. LXXVI, LXXVII, LXXX și LXXXVI) și 2 din Apendice (NNo. XCII și XCVI). Și e caracteristic pentru felul de a lucra al editorului că documentele eliminate dela datare sânt tocmai din acele cari au fost date sau cari conțin elemente de datare mai sigure și mai ușor de găsit. Astfel NNo. XXIII, XXIV, XCII și XCVI sânt date la Bogdan, *Documente și regeste*, 314, 278, 32--3 și 133--4; NNo. LXXVI, LXXVII, LXXX și LXXXI sânt date la Iorga, *Documente din Arh. Bistriței*, 111, 112, 111 și 115; iar NNo. XXXII și XXII cuprind elemente de datare sigure și ușor de observat: în

făt a lui Mircea Ciobanul; cf. Iorga, în Hurmuzaki, XI, p. II nota 4. — Pe la 1542, Ianuarie 2, Oprea se afla la Brașov (Quellen III, p. 153), iar prin Aprilie păzea scaunul domnesc, în timpul când Radul Paisie plecase spre Orșova și trecuse Oltul ca să intre în Ungaria. Cf. scrisoarea lui Iohannes Fuchs din 20 Oct. 1542; Hurmuzaki II, 1, p. 235.

făt a lui Mircea Ciobanul; cf. Iorga, în Hurmuzaki, XI, p. II nota 4. — Pe la 1542, Ianuarie 2, Oprea se afla la Brașov (Quellen III, p. 153), iar prin Aprilie păzea scaunul domnesc, în timpul când Radul Paisie plecase spre Orșova și trecuse Oltul ca să intre în Ungaria. Cf. scrisoarea lui Iohannes Fuchs din 20 Oct. 1542; Hurmuzaki II, 1, p. 235.

Nici o virgulă smintită, până acum, dela locul ei! S'a uitat, se va zice, de sigur, numai *ghilimelele*, căci mențiunea autorilor s'a făcut. Da, așa fel însă că nimeni n'ar putea bănuî că informațiile nu vin dela d. St. N.

Mai departe:

Bogdan, *ibid*, 170--1

E vorba de Vladislav III, pe care Poarta îl părăsise în Noemvrie 1524, dând domnia lui Radul.... Prin Mai 1525 el trăia încă și dădea din București un chrisov mănăstirii Tismeana, ultimul pe care îl cunoaștem dela dânsul.

..... Și așa mai departe îndreptăm pe cetitor care mai dorește să găsească astfel de tentative de mascare a „imprumutului“, a compara:

Bogdan, *ibid.*, 270, 269 cu St. Nicolaescu, *ibid.*, 37, 34.

Apoi:

Bogdan, *Doc. priv. la rel. Terii Rom. etc.*, I, 114 cu St. Nicolaescu, *ibidem*, 121.

St. Nicolaescu, *ibid*, 39

..... e, de sigur, Vladislav III, pe care Poarta îl părăsește în Noemvrie 1524, dând domnia lui Radul. Ultima știre despre Vladislav e hrissoul său din 30 Maiu 1525 (7033) dat din București m-rei Tismeana....

cel dintâi Radu a lui Tudor fost mare logofăt, boer cunoscut pe la jumătatea sec. al XVI-lea, pe care-l găsim între pribegii ce fug înaintea lui Mircea Ciobanul, când acesta venia să-și ia a doua oară domnia, după moartea lui Pătrașcu cel Bun (ianuar 1558); iar în al doilea însuși acel ce scria Sibienilor, Șerban Banul, pe care-l întâlnim în această calitate în documentele dintre 1535 — 38 (v. Elie Nicolescu, *Literatura și Arta Română*, VII, 664—5 și chiar publicația d-lui St. N., p. 62).

Făcând acum și aceasta a doua scădere, mai rămân 53 de documente cu prilejul datării cărora d. St. N. să ne poată da „măsura cunoștințelor“ sale istorice. Cercetându-le și pe aceste, constatăm: *a)* la 20 datele trebuiesc respinse, fiind greșite, *b)* la 14 pot fi contestate, fiind arbitrării și nejustificate, *c)* la 12 pot fi acceptate ca aproximative și, în sfârșit, *d)* numai la 7 pot fi acceptate ca izbutite. Deci:

a) Date greșite. 1) No. X, scrisoarea lui Teodosie Voevod către Sibieni, cu data de lună *ianuarie 7*, nu e din 1521, ci din 1522, căci Teodosie începe a domni numai după moartea lui Neagoe Basarab — *Septembrie 1521*. De altfel data cea bună editorul o putea găsi la Iorga-Hurmuzaki, *Documente*, XI, 843 nota 1. — 2) No. XIX, scrisoarea lui Radu-Vodă dela Afumați către Sibieni, cu data de lună *Iulie 23*, nu poate fi și din 1529, căci, evident, nu mai trimite nimeni scrisori după moarte, și Radu-Vodă perise la 2 *ianuarie 1529*. — 3) No. XX. Cu această scrisoare editorul cade din greșală în greșală. Mai întâi el o atribuie lui Radul dela Afumați și, cu toate că are data de lună *Februarie 21*, o datează și în a. 1529, ceea ce, pentru motivul dela No. precedent, e . . . . cel puțin naiv! Apoi, la sfârșitul cărții (pp. 363—4), în „îndreptări“, se rectifică, atribuind-o bine lui Radu Paisie (1), dar datând-o 1538—

(1) Sub influența știrilor ce dă d. Iorga în *Inscripții din Bisericele României*, București 1905, 151, despre pribegiile prin Ardeal ale Despinei, Doamna lui Neagoe Vodă Basarab, despre care se vorbește în scrisoarea lui Radu Paisie. — Că d. St. N. a cunoscut această publicație a d-lui Iorga o descopere faptul c'a *împrumutat* din ea — se înțelege tot fără a o mărturisi — știrile despre Despina Doamna:

Iorga, *Inscripții*, 151.

St. N., *Doc. slav.-rom.*, 364.

„Știm că aceasta (Despina) și-a petrecut ultimii ani din viață la

Despina . . . și-a petrecut ultimii ani ai vieții sale la Sibiiu.

1542. Altă greșală, căci data scrisorii nu poate trece peste 1540, câtă vreme numai până la acest an (dela 1535) e Voevod al Ardealului Ștefan Mailat, despre care se vorbește în acea scrisoare. Și tocmai persoana acestuia era elementul de datare cel mai sigur și cel mai ușor de găsit pentru oricine posedă cât de puțină înțelegere pentru cestiunile istorice, ca să nu cadă, cum am văzut, din greșală în greșală. — 4) No. XXVI, scrisoarea lui Radu Vodă către Sibieni, editorul o atribue lui Radu Paisie, datând-o 1536—7. Apoi la p. 364 se rectifică, atribuind-o, după criteriile paleografice, lui Radu cel Frumos. Dar aceasta se putea cunoaște din capul locului din însuși cuprinsul scrisorii în care se spune că Voevodul aștepta apropierea „Domnului nostru Craiul”. Și acesta nu era altul decât Matei Corvin pe care întreg Ardealul îl aștepta să vină să potolească răscoala nobililor care, la rândul-i, prileji expediția nenorocită a Craiului împotriva lui Ștefan — la Baia (cf. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București 1904, 109 sq. și V. Părvan, *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria*, București 1905, 28 — 9). Scrisoarea e deci din toamna anului 1467. — 5) No. XXVIII. Data acestei scrisori a lui Radu Paisie nu poate fi 1537, ci între 1541—1544, cum a datat-o d. Bogdan (*Documente și regeste*, 190 și 283), căci în acești ani e județ al Brașovului Iohannes Fuchs (Fus-Hanäs), căruia se adresează scrisoarea. — 6—7) NNo. XXXIII și XXXIV. Datele ce se dau acestor scrisori ale lui Mircea Ciobanul (1552—1554 și 1552—1555) ne dovedesc inconștiența cu care a lucrat editorul, căci însuși ne dă la p. 77 anii întâei domnii a lui Mircea Ciobanul: Martie 1546—1552 (greșiți și aceștia!). Cum era deci să trimeată acesta scrisori Sibienilor și lui Kendi Ferencz, când nu mai era *Domn*

Sibiiu, unde o găsim judecându-se cu un argintar la 1524 (*Studii și doc.*, III, p. LXXV). Ultima oară ea apare în socoteli ardelene la 1536 (Hurmuzaki XI, p. 755). Despina se întoarse în țară supt Radu dela Afumați, ginerile ei. apoi fugi și nu veni iarăși decât în domnia lui Radu Paisie.

Acolo o găsim la 1524 judecându-se cu un argintar (cf. N. Iorga, *Studii și doc.*, III, p. LXXV). . . La 1552 (*sic*), sub domnia ginerelui său Radu dela Afumați, veni în țară, dar murind acesta la 1529, ea plecă din nou în Ardeal unde stătu până după 1536. La această dată o întâlnim iarăși în socotelile ardelene (Hurmuzaki XI, p. 755.) Reveni apoi în țară sub domnia cumnatului său Radu-Vodă Paisie.

Vom mai da și alte dovezi!

și trăia înstrăinat în Tarigrad și Eghipet? — 8) No. XLVII, privilegiu dat de Ștefan cel Mare neguțătorilor din Coroana Ungară, e datat 1457—8, pentru că editorul cunoaște un hrisov dat de Ștefan cel Mare, la 13 *Februarie* 1458, mănăstirii Neamțului, pe verso căruia se citește următoarea notiță: „întai când făcu privilegiu (1) marele Ștefan Voevod, atunci el puse pecetea sa cea nouă și mare pe acest privilegiu al mănăstirii Neamțului“. Și crede că aci e vorba de privilegiu de mai sus, acordat de Ștefan cel Mare neguțătorilor din Coroana Ungară (pentru data lui, v. Bogdan, *Docum. moldov.*, 42). O, sancta simplicitas! — 9—10). Datele ce se dau scrisorilor lui Ștefan cel Mare No. XLVIII (1460—1464) și No. XLIX (1460—1465) n’au nici o îndreptățire. Și aceasta se cerea cu atât mai mult cu cât aceste scrisori sânt foarte greu de datat, fiind vorba în ele de arme și știri despre „Păgâni“ și „Turci“, pe cari — și unele și altele — Ștefan le cerea și le aștepta dela Brașoveni, ceea ce într’o domnie plină de lupte și de războaie, cum a fost cea a Marelui Voevod, trebuia să se întâmple foarte des. D. Bogdan a propus data 1476. De sigur însă se mai pot propune și altele. Dar nu e locul aci pentru o astfel de lucrare. Totuș relevăm legătura ce se poate face între aceste scrisori cu data de lună 18 *Februarie* și scrisoarea latină a lui Radu cel Frumos din 28 *Februarie* 1470 (pub. la Bogdan, *Doc. privit. la relațiile Terii Românești cu Brașovul și Ungaria*, I, 328—9) în care acesta ceartă amar pe Brașoveni tocmai pentru armele ce trimit lui Ștefan al Moldovei și pentru serviciul de spionaj ce-l fac pentru dânsul. — 11) No. LIII. Data 1474, pentru care nu se dă nici un cuvânt de justificare, nu poate fi primită, căci scrisoarea, cum arată d. Bogdan (*Doc. mold.*, 48), e din ultimii ani ai Marelui Ștefan: 1500—1504. — 12) No. LXIII, scrisoarea lui Petru Rareș către Lucas Hirscher, județul Brașovului, cu data de lună 14 *Ianuarie*, nu poate fi din 1529 -- căci lupta dela Feldioara, despre care se face amintire în ea, s’a întâmplat numai la 22 *Iunie* 1529 — și nici din 1531, ci numai din 1530, după cum dovedește d. Bogdan (*Docum. moldov.*, 53). — 13—14). NNo. LXII și LXVI sânt scrisorile apocrifă despre cari am vorbit mai sus și despre a căror interpretare istorică ne vom ocupa mai în

(1) Pentru înțelesul acestui cuvânt ca termin de cancelarie, v. Ghi-bănescu, *Uricarul*, XXIII, XI—XII și acelaș, *Ispisoace și Zapise*, Iași 1906, I, 80.

urmă.—15) No. LXIX, comitiva—editorul îi zice *răvaș (?)*—prin care se recomandă Brașovenilor trimiterea unui răspuns către Martinuzzi („Baratul“), editorul crede că vine dela Alexandru Lăpușneanu și o datează: 1552—1562. Dar Lăpușneanu n'a putut avea nici o legătură cu Martinuzzi, pentru ponderosul motiv că acesta fusese asasinat de secretarul său Ferrari la 17 Decembrie 1551, mult înainte deci de ce Lăpușneanu să urce treptele scaunului domnesc dela Suceava: Septembrie 1552. Comitiva vine năindoios dela Petru Rareș sau dela fiul său Ilieș-Vodă.—16—17). NNo. LXXI și LXXII. Aceste două scrisori atribuite de d. Iorga (*Doc. Bistriței*, II, 112 și 110) lui Ștefan Lăcustă și dateate: 1538—40, iscusitul editor le atribue lui Ștefăniță Vodă (1517—1527), datând o pe cea de a doua, care are data de lună 29 Decembrie: 1525—1527. Iarăș o datare *post mortem*. Căci Ștefăniță moare la 14 Ianuarie 1527. Dar, neprimind datele stabilite de d. N. Iorga și propunând d-sa altele, d. St. N., în loc să ne dea măsura valoroaselor sale cunoștințe istorice și a deosebitei sale pătrunderi critice, cum desigur își închipuia, ne-a dat cel mai evident atestat de ignoranță și nepricepere. Căci în întreaga publicație poate nu există un document mai ușor și mai sigur de datat decât No. LXXI, acea scrisoare din 11 Octombrie a lui Ștefan Vodă, prin care ruga pe Chir Atanasie, episcopul Vadului: „să conjuri pe Simion Părcălabul . . . . să poftască la noi îndată, căci vreau să-l milui cu oarecare boerie, ca să ne facă slujbă cu acest Petru Voevod; și pre sfinția ta încă am să te miluesc precum ai să vezi sfinția ta . . . .“ Ei bine, cine are cunoștințe istorice chiar mai modeste, înțelege că aceste recompense se oferiau Episcopului Atanasie și Părcălabului Simion ca răsplată pentru complotul pe care aceștia-l urziseră ca să dea prins în mâinile lui Martinuzzi pe fostul lor stăpân, pe Petru Rareș (să ne facă slujbă cu acest Petru Voevod!), când acesta, învins și alungat din Moldova, izbuti a se refugia și închide în Ciceu, unde veni să-l asedieze și să-l prindă Martinuzzi (Iorga, *Doc. Bistriței*, I, XXXII sq.). Toate aceste se petreceau însă în prima jumătate a lui Octombrie — 1538. Din acest an e deci și scrisoarea cu data de lună 11 Octombrie! — 18). No. LXXV. Și la această scrisoare editorul trece peste data stabilită de d. Iorga: 1538—40 (*Doc. Bistriței*, II, 111), propunând d-sa alta: 1535—7. Numai cât din scrisoare reese, evident pentru cine înțelege, că Petru-Vodă era pribeag

în Ardeal. Această pribegie cade însă între 1538—40, și nu între 1535—7. Mai mult încă. Fără îndoială această scrisoare pe care Matiaș, cunoscutul vistier a lui Petru Rareș, o adresează birăului din Bistrița la 23 *Septemvrie*, cu rugămintea să-i ocrotească familia și averea — pe care, de sigur, le trimesese acolo la adăpost înaintea armiei lui Soliman cel Mare ce invadase în vară Moldova — nedându-le „nici lui Ianăș Craiul nici lui Petru Voevod“, e din 1538 (1), îndată după ce Petru Rareș trecuse munții, îndreptându-se spre Ciceu.—19). No. LXXIX, scrisoarea lui Ștefan-Vodă către Bistrițeni cu data de lună *Ianuarie 11*, editorul o atribuie lui Ștefan Lăcustă, fără să justifice aceasta, ca de obicei, iar de datat o datează 1538—40, deși Domn în Moldova la 11 *Ianuarie 1538* era Petru Rareș și nu Ștefan Lăcustă, care vine numai în *Septemvrie*. —20). în sfârșit No. LXXXII, o scrisoare a Egumenului m-rei Moldovitei către „Părcălabul din Bistrița“ cu privire la un oarecare Sava din Câmpulung, editorul o datează 1563. Aceasta iarăș pentru că d sa cunoaște un hrisov dela Ion Voevod din 9 *Mai 1563*, dat în Huși, în care se amintește de un popă Sava, care -- scrie editorul — este „probabil“ acel de mai sus. În acest chip, evident se poate data orice document nedatat. Și e de mirare că ingeniosul editor n'a dat astfel mai multe din documentele sale. Dar nu acel oarecare Sava, asemenea căruia vor fi fost destui și totdeauna în Câmpulungul Moldovei, constitue elementul de datare al scrisorii Egumenului Moldovitei, ci „prietenui nostru panul Părcălab de Bistrița“, căruia se adresează. Și se știe cum că noi n'am putut avea părcălabi în Bistrița decât în vremea întâei Domnii a lui Petru Rareș (1527—1538), căruia Ioan Zápolya îi cedase această cetate. Din această vreme e deci scrisoarea Egumenului Moldovitei și anume din 1530, an în care însuși Petru Rareș pomeneste, într'o scrisoare a sa din 25 *Ianuarie* (Iorga, *Doc. Bistriței*, I, XXVII), pe „Părcălabul nostru din Bistrița“, singurul, credem, pe care Bistrițenii l-au îngăduit în cetatea lor.

b). Date contestabile — În grupa aceasta punem documentele a căror datare editorul o îndreptățește aducând ar-

(1) Matiaș Vistiernicul rămăsese în țară împăcându-se cu domnia lui Lăcustă, să-și sfârșească biserica ce tocmai atunci ridica la Hrodnicieni. V. Iorga, *Inscripții*, 64.

gumente neindestulătoare (No. XXI) și neconvingătoare (No. XVIII) sau neaducând de loc (No. II, V, VI, VII, XV, XVI, XXXI, XXXVIII, XL, CVIII, CXII și CXIII). E adevărat însă că era și greu să aducă. Căci aceste documente, neprezentând criterii pentru o datare mai precisă, nu pot fi decât, cel mult, așezate, sub raportul datei, în lăuntru anilor de domnie a Voevoților sau de demnitate a Boerilor dela cari provin. Așa a făcut d. Bogdan (No. XXXI = *Docum. și reg.*, 189; No. XXXVIII = *Doc. mold.*, 19; No. XL = *ibid.*, 18; No. CVIII = *ibid.*, 61 și No. CXII (p. 321) = *ibid.*, 62). D. St. N. n'a înțeles însă că, căutând să le precizeze datele, nu putea face decât o lucrare *arbitrară*, fără rezultat, deoarece data oricărui din aceste documente poate fi crescută sau scăzută cu aceeași îndreptățire cu care a fost fixată — adecă cu nici una. Un exemplu: scrisoarea (No. V) pe care o adresează Mircea Voevod, coregentul părintelui său Mihnea-Vodă cel Rău (1508 — 1510), către Sibüieni, editorul o datează 1509; dar ea putea fi datată tot așa de bine 1508 ca și 1510, într-un cât nu are dată de lună și nu prezintă nici un criteriu de precizare a datei pentru vreunul din acești trei ani. Așa dar singura datare ce se putea face era să se așeze între 1508 — 1510. Asemenea scrisoarea (No. II) lui Vlad Călugărul către Brașoveni, datată 1490—96, tot așa de bine — dacă nu chiar cu mai mulți sorți de răușită — putea fi așezată înainte de 1490, în timpul bunelor relații ale lui Vlad-Călugărul cu Ardealul și cu Brașovenii în special (v. A. Lăpădatu, *Vlad-Vodă Călugărul*, București 1903, 41—43).

Și așa mai departe se poate arăta în parte aceasta pentru fiecare din documentele pe cari le-am așezat în grupa aceasta, a celor datate arbitrar și nemotivat — deci contestabile.

c). **Date acceptabile ca aproximative.** — Aceste ar fi scrisorile da sub NNo: I, III, IV, XXV, XLI, LIV, LV, LXIV, LXXIII, LXXXI și LXXXVIII. Cătorva din ele li se puteau restrânge sau chiar preciza datele. Așa No. I, scrisoarea lui Vlad Călugărul, în care vestește Sibüienilor întoarcerea sa dela Poartă, „unde a trimese m'a chemat împăratul turcesc“, e, sigur, din a doua jumătate a anului 1482 (pentru împrejurările ce militează către această dată v. *Vlad-Vodă Călugărul*, 34—35). Data scrisorii cu No. LV se poate fixa în 1480 (cf. I. Bogdan, *Doc. mold.*,

47). În sfârșit scrisoarea prin care Ștefăniță-Vodă asigură Bistrițenilor plata prafului de pușcă trimes — dacă ea se referă la lupta cu Radu dela Afumați — nu poate fi din 1527, căci se opune data de lună: Octomvrie 25 (Ștefăniță Vodă murise la 14 Ianuarie) nici din 1526, căci lupta cu Radu dela Afumați se dăduse în Februarie, ci numai din 1525, toamna târziu, când Ștefăniță făcea pregătirile de luptă împotriva rivalului său din Țara-Românească.

Cu aceste observări, putem trece acum la lucrarea cea bună a editorului, la scrisorile cu:

d). **Date acceptabile ca izbutite.** — Aceste sânt numai *șapte* și anume: No. VIII, XI, XVII, XXIX, LXVII, CIV și CIX. Dar și față cu acestea obiectivitatea ne silește să arătăm că No. VIII se datează — prin cuprins — prin No. IX, datat de d. Iorga (*Hurmuzaki*, XI, 843 nota); No. XXIX se datează — prin menționatul Oprea Logofăt — prin No. XXX, datat de d. Bogdan (*Doc. și regeste*, 303--4); iar No. LXVII se datează printr'o scrisoare latină de cuprins identic, către Brașoveni, din acelaș loc și din aceeaș zi, însă și cu data anului (cf. Bogdan, *Doc. mold.*, 56). Cât pentru celelalte patru scrisori pe care editorul a izbutit a le data *bine*, cu dela sine mijloace, ele cuprind elemente de datare așa de sigure și de evidente, încât chiar și d. St. N. le-a putut observa. Căci bună-oară cine n'ar fi putut spune că scrisoarea No. CIV, pe care Ștefan (Răzvan), Voevodul Moldovei, o scrie boierilor săi în țară la 2 Octomvrie din *București*, rugându-i să iasă „întru întâmpinarea“ domniei sale și a „cinstului Craiu“ e din anul luptei dela Călugăreni, 1595, când Răzvan se găsea în Țara Românească cu „cinstul Craiu“ Sigismud Báthory, care era hotărît să-l aducă însuși în Moldova?

Iată dar la ce se reduce opera întreprinsă de d. St. N. pentru datarea celor 80 de documente nedatate, editate și reeditate de d-sa în „Documente slavo-române“!

Un astfel de rezultat arată, evident, că cunoștințele istorice ale d-sale sânt foarte modeste, iar înțelegerea și discernământul său critic pentru cestiunile istorice foarte scăzute. Dar despre aceste vom avea prilej să ne încredințăm, cu vârf și îndesat, în cele următoare.

B. „În cestiuni de istorie — scrie autorul (p. V.) — am stăruit mai mult asupra genealogiei Voevozilor“. Foarte ade-

vărat. Ba încă noi socotim c'a stăruiet prea mult. Căci, de sigur, nu mai era nevoie să dezvolte, să dezbată și să motiveze din nou cestiuni genealogice definitiv stabilite și bine cunoscute tuturor celor în curent cu progresul cercetărilor, istorice la noi,—cercetări pe cari însă d. St. N., cu ascuns scop și cu vădită rea credință, le ignorează mai totdeauna, ceea ce de altfel se poate urmări și arăta pas cu pas, pagină de pagină. Cum însă procedeul acesta de a înjgheba cercetări istorice va face obiectul părții din urmă a prezentei recenzii, în care vom cerceta tehnica lucrării d-lui St. N., ne mulțumim aici a-l semnală numai (1).

Pe lângă aceasta autorul a crezut de bine să revină, să rezume și să repete aceleași cestiuni de două, ba chiar și de trei ori pe alte pagine. Aceasta însă, în loc să folosească cetitorului, a păgubit autorului, căci a scos din nou în evidență: prin aceasta însăși — lipsa de metodă în cercetare și expunere, prin dese contradicții — neputința de a-și controla însuși spusele și prin multele greșeli — insuficiența cunoștințelor sale și puțină înțelegere ce are pentru cestiunile istorice.

Astfel, iată câteva specimene din contradicțiile și greșelile pe cari le-am întâlnit și semnalat în publicația d-lui St. N.

La pp 4—5 Vlad Călugărul are două soții, Rada și Maria, cari se călugăriră, numindu-se întâia Simonida, a doua Eupraxia, iar la p. 52 are o singură soție, Rada, care se călugări, numindu-se întâi Eupraxia, apoi Simonida. La p. 5

(1) Totuș nu e de prisos credem să arătăm aci cum că chiar și acele cestiuni pentru cari autorul pretinde specială *intâietate* au fost cercetate și dezlegate de alții înaintea sa. Așa bună oară: „Cele ce nu s'au spus încă“ despre Vlad Călugărul (pp. 3 sq. și 273 sq.) sânt cunoscute, în cea mai mare parte, din monografia mea *Vlad-Vodă Călugărul*. Data morții aceluiaș Voievod (1496) „necunoscută până acum“ (p. 5) e și ea stabilită în aceeaș monografie (pp. 50—3). Coborirea lui Alecsandru II— „care a fost luat până acum în mod greșit drept fiu a lui Mircea Ciobanul“ (p. 16 și 279) — din Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău, e arătată încă din 1903 de răposatul St. Orășanu în *Conv. Lit.*, (a. XXXVII, p. 562 și apoi, pe urma lui, de alții câțiva până la d. St. N. „Cele multe ce au mai rămas de spus“ asupra lui Mihai Viteazul și pe care d. St. N. le spune la p. 292 sq. sânt cunoscute dintr'o comunicare făcută Academiei Române de d. Gr. G. Tocilescu la 4 Martie 1905 (Câteva inscripții și documente privitoare la Istoria Românilor“; *Anal. Acad. Rom.*, ser. II, v. XXVII, adm. și dezbr., 140). Și d. St. N. care citează (p. 220) o altă comunicare, făcută Acad. Rom. de d. Gr. Tocilescu la 18 Febrarie 1905 (însemnatatea documentelor din arhivul Brașovului pentru sfragistica românească; *An. Acad. Rom.*, v. cit., 135) — avea datoria să n'o ignoreze nici pe aceasta.

maica lui Vlăduță-Vodă (1508—1510) e Eupraxia, iar la p. 241 Simonida. La p. 51 „Radu-Vodă cel Tânăr“ al documentelor e Radu dela Afumați, iar la pp. 241 și 262 e Radu cel Mare. La p. 80 Miloș Vodă, socrul marelui Albu Golescu dela Vieroș, e fiul lui Mircea Ciobanul, iar la p. 279 e fiul lui Mircea Pretendentul, fiul lui Mihnea cel Rău. La pp. 98 și 338 Roman II Vv. Moldovei (Iulie 1447—Iulie 1448) e fiul lui Alexandru cel Bun, iar la pp. 99 și 225 e fiul lui Iliăș-Vodă. La p. 148 Petru, fiul lui Ștefan cel Mare, moare la 1480 Noemvrie 21, iar la p. 152 moare la 1497. La p. 168 Stana, Doamna lui Bogdan cel Orb, are copii pe Ion, Ștefan și Petru, iar câteva rânduri mai jos Ruxandra, Doamna aceluiaș, are copii pe aceiași. La p. 148 Maria din Mangop, soția lui Ștefan cel Mare, moare la 1477 Decemvrie 19, iar câteva rânduri mai jos (după epitaf) la 1476 Decemvrie în 19. (Se pare că d. St. N. nu-i încredințat, nici chiar pentru epoca Marelui Ștefan, că anul începea la 1 Ianuarie și nu la 1 Septemvrie). La p. 327 Mihăiăș Movilă moare (după epitaf) la 1605 Decemvrie 27, iar la pag. următoare, 328, el își dă „obștescul sfârșit“, după 1607 Decemvrie 19, data bătăliei dela Ștefănești, în care el fu învins de vârul său Constantin.

Pentru d. St. N. Ștefan Răzvan, fericitul domn al Moldovei, care sfârșește în chip atât de tragic în Decemvrie 1595, e acelaș cu Ștefan Vodă, fiul lui Petru Șchiopul (pp. 273, 286, 288 și tabla numelor), — acel plăpând Principe, care, pe atunci copil de 11 ani (se născuse la 31 Martie 1584), moare șapte ani mai târziu, la 21 Martie 1602, în depărtatul Tirol, unde-l adusese exilul bătrânului său părinte, înmormântat fiind în biserica Sf. Iacob din Innsbruck (epitaful său la Iorga—Hurmuzaki, *Doc.*, XI, 546). Dar precum contopește persoanele acestor doi Voevozi numai pe baza identității numelui lor, d. St. N., cu aceeaș naivă bună credință, duplică persoanele altor doi Voevozi, Petru Șchiopul și Petru Cercel, pentrucă în documente și inscripții ei se găsesc menționați și cu numele de Pătrașcu. Și nedându-și seamă că Pătrașcu nu-i decât un augmentativ pentru numele Petru cu care alternează în documente și inscripții, dânsul înseamnă, foarte serios, între fiii lui Mircea Ciobanul pe lângă Petru Șchiopul și un Pătrașcu (pp. 243 și 279) și între frații lui Mihai Viteazul pe lângă Petru (Cercel) și un Pătrașcu (pp. 298 și 300). Ingeniozitatea autorului merge și mai departe: dânsul a născocit și formula de explicare a

înrudirilor domnești, pentru clarificarea cărora documentele nu ne dau, până acuma cel puțin, mărturisiri suficiente. Această formulă e *înfrățirea*. Așa bună oară cestiunea atât de dezbătută a legăturii de înrudire ce era între Iane Banul și Mihai Viteazul, cestiune înaintea căreia s'au oprit mai toți istoricii noștri, d. St. N. o rezolvă dintr'o trăsătură de condeiu: era—scrie d-sa—probabil o înfrățire între Domn și Boerul său Iane (p. 297). Și așa mai departe, autorul înfrățeste pe Alexandru II întâi cu Mircea Ciobanul (p. 16), apoi cu Petru Șchiopul (pp. 81 și 279)—și cu tatăl și cu fiul!

Fiica lui Alexandru cel Bun cu Maria—Marina, maica lui Petru II, nu se chema „Chiajna“, cum emite d. St. N. (pp. 88 și 225) după documentul lui Ștefan cel Mare din 1470 Mai 7, prin care acesta întărește mănăstirii Neamțului dania făcută de mătușa sa „Cneaghina“ fiica lui Alexandru cel Bun (*Rev. p. ist., arh. și fil.*, VII, p. 378). Căci „Cneaghina“, mai înainte de a deveni nume propriu, era nume comun, ce însoția, ca atribut, numele fiicelor de Domni și Boeri (un mare număr de mențiuni pentru aceste din urmă a dat d. R. Rosetti în *Despre originea și transformările clasei stăpânitoare din Moldova*, București 1906, 22—25; extras din *Anal. Acad. Rom.*, ser. II, v. XXIX, mem. sec. ist.), dezignând—după dd. Kozak (*Die Inschriften aus der Bukovina*, Wien 1903, I, 90) și Iorga (*Studii și documente*, VI, 621)—pe fiicele de Domn nemăritate, iar după d. R. Rosetti (*op. cit.*, l. c.) originea cnezială a neamurilor boerești. Tot așa stă lucru și cu fiica lui Ștefan cel Mare, Maria († 1518 Martie 18), pe care d. St. N. o mai numește și Cheajna (p. 147) pe temeiul epitafului de pe mormântul ei, epitaf pe care l-a luat dela Melchisedec (*O vizită la câteva mănăstiri din Bucovina etc.*, în *An. Acad. Rom.*, ser. II. t. VII, mem. sec. ist., 218), în loc să-l ia de la Kozak. (*op. cit.*, 90), unde ar fi găsit și explicarea numelui „Knjažna“ din epitaf și astfel ar fi ocolit, poate, indoita greșală semnalată.

Tot după Melchisedec (*op. cit.*, 273), d. St. N. susține că sub epitaful așezat la 1480 Ianuarie 30 de Ștefan cel Mare la Rădăuți pentru „Bogdan Voevod, fiul lui Alexandru Voevod“, s'ar fi odihniind un *nepot* al Marelui Domn: Bogdan, fiul lui Alexandru († 1496). În locul lecturii lui Melchisedec (СНСКОВ = nepot) Kozac (*op. cit.*, 108) a dat însă СНОКОВ = *unchiu*, admitând că epitaful aparține unui al doilea Bogdan fiu al lui Alexandru cel Bun (întâiul

fiind tatăl lui Ștefan cel Mare); iar d. Iorga (*Studii și doc.*, VI, 625) a propus **WRUȘ**, susținând că epitaful aparține tatălui Marelui Domn, care nu putea lipsi din necropola domnească dela Rădăuți. Toate aceste trebuesc știute și discutate, când cineva se apucă de lucrări genealogice. Căci altcum cu felul simplist de a lucra al d-lui St. N. nu se poate obține rezultate multumitoare decât pentru diletanți tot așa de bine pregătiți și de înțelegători pentru cestiunile istorice ca și d-sa.

Cu aceeași simplitate autorul dezleagă și cestiunea genealogică istorică (pp. 88 și 225), pe care n'au putut-o dezlega definitiv nici chiar cei doi distinși învățați ai noștri, cari au ridicat critica istorică română la cea mai înaltă a ei expresie: regretatul G. Popovici (*Anul dela Martie în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun*, București 1905, 18 n. 4; extras din *Convorbiri literare*, a. XXXIX) și d. D. Onciul (*Datele cronicelor moldovenești asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun*, București 1905, 13 n. 1; extras din *Anal. Acad. Rom.* ser. II, t. XXVII, mem. secț. ist.). — E cestiunea celei de a doua „Anastasia doamna“ pe care pomelnicul dela Bistrița o înseamnă în neamul lui Alexandru cel Bun.

Astfel e făcută, în mare parte, lucrarea genealogică a d-lui St. N. — Ea, de sigur, nu poate prezenta încrederea cerută și trebuie utilizată, la nevoie, cu multă băgare de seamă și deosebit control. Căci, la din contra, în loc să folosească, va strica, și în loc să orienteze, va dezorienta pe cei mai puțin cunoscători. Iată de ce era nevoie, credem, să se arate aceasta.

Trecem acum la lucrarea istorică propriu zisă a publicației de „Documente slavo-române“ a d-lui St. N.

C. — „În cestiuni de istorie — mai scrie d. St. N. în prefața cărții sale (p. V) — am stăruit mai mult asupra faptelor necunoscute; iar în notițe — grație miilor de documente ce mi-au trecut prin mână — am dat o sumă de noi contribuțiuni și lămuriri istorice“.

Într'adevăr, urmărind cu atenție publicația d-lui St. N. spre a da de urma acestor fapte necunoscute și noi contribuțiuni istorice, — rămânem surprinși întâlnind o sumă de *enunțațiuni apodictice*, cu care autorul e perfect încredințat — ne-o spune aceasta adeseori — că răstoarnă și înlocuește tot atâtea rezultate de cercetări istorice pe cari noi ceștialați le credeam definitiv stabilite. Nu va fi de prisos deci dacă vom analiza aceste enunțațiuni una câte una.

Cunoscând un document dela Vlad Vintilă din 1534 Aprilie 3, în care, înainte de Vladislav-Voevod cel Bătrân, se pomeneste de Vlad-Voevod cel Bătrân, pe care „l-au ajuns moartea la satul Bălteni” și care, incontestabil, e *Vlad Dracul*, d. St. N. zice (p. 4): „Vlad Voevod s'a stins la Bălteni, *deci contrar celor afirmate până acum in istorie* după cronica lui Turocz (*sic*) că ar fi perit în luptă cu Huniad... Ceea ce ne spune cronica lui Turocz despre sfârșitul lui Vlad Dracul, trebuie pus pe seama fiului său Vlad Tepeș. Vlad Tepeș într'adevăr a pierit la Târgoviște în 1476 probabil cu fiul său Mircea, nu în luptă cu Huniad, ci ucis de Basarab Laiotă“.

Așa dar dintr'o mărturie din care oricine n'ar fi putut scoate mai mult decât că Vlad Dracul a murit la Bălteni—d. St. N.

a) contestă mărturia contimporanului Thuróc (Chronica Hungarorum, în Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, I, 258—9) cum că Vlad Dracul și-ar fi sfârșit domnia și viața în lupta cu Huniad, și

b) emite că Vlad Tepeș ar fi perit la Târgoviște împreună cu un fiu al său Mircea.

A discuta cestiunea întâi ar fi nesperios. Căci numai cine nu cunoaște valoarea izvoarelor istorice cu care lucrează poate contesta o mărturie ca aceea pe care ne-a transmis-o Thuróc, — mărturie pe care o confirmă atâtea alte izvoare ale timpului (1), pe urma căror s'a admis, ca un fapt absolut cert, de cătră toți istoricii noștri (2) că Vlad Dracul și-a încheiat domnia și viața în lupta cu Huniad de la sfârșitul anului 1446.

Asupra cestiunii a doua trebuie însă să ne oprim puțin. Mai întâi vom face o constatare foarte caracteristică pentru

(1) Chalcocondylas în *Corpus scriptorum Historiae Byzantinae*. Bonn 1843, 338 cf. și 259; Bonfinii, *Rerum Hungaricarum decades*, Lipsiae 1771, 479 (d. III, l. VII); Dlugosz, *Historia Polonica*, Lipsca 1712, col. 33 și *Opera omnia*, ed. Przewdziecki, V, 39; scrisoarea, foarte importantă, analizată de d. Iorga (*Studii și Documente*, III, XXVIII), pe care Episcopul Oradiei o adresează la 25 Ianuar 1447 Cardinalului Ioan, legat apostolic (pub. în Schwandtner, *Scriptores*, II, 40) și diploma din Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, 758.

(2) A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, II (Iași 1889). 127; I. Bogdan, *Vlad Tepeș*, București 1896, 8; Gr. Tocilescu, *Manual de Istoria Românilor*, București 1900, 175—6; N. Iorga, *Studii și Documente*, III, XXVIII sq. și *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, 321; D. Onciul, cursul dela Universitate și Titlul lui Mircea cel Bătrân în *Convorbiri literare*, XXXVII (1903), 229 nota 1.

mentalitatea științifică (?) a d-lui St. N.: dânsul contestă mărturia lui Thuróc, fără s'o fi cetit sau s'o cunoască măcar. Căci nici Thuróc și nici vre-un alt izvor din cele menționate nu spune că Vlad Dracul a pierit la Târgoviște, cum afirmă, prin opoziție, d. St. N. Bonfin numai spune (*ced. cit.*, l. c.): și pe Dracul l-a prins (Ioan Huniad) într'un oraș oarecare=Draculamque in oppido quodam... capit. Atât și nimic mai mult!

Izvorul legendei cu Târgoviștea trebuie căutat într'altă parte: într'o eroare lesne de explicat a lui Engel. Într'adevăr, acesta, istorisind sfârșitul lui Vlad Dracul, spune că după analele Terii-Românești Vlad cel Bătrân a fost tăiat în mijlocul pieții din Târgoviște (*Geschichte der Moldau und Walachev*, Halle 1804, I, 171). Însă noi știm că analele terii întrebuințate de Engel nu sânt altceva decât cronică anonimă a terii în traducerea germană făcută la 1727 de Filstich. Iar aceasta, atât în originalul român (*Magazin istoric*, IV, 234) cât și în traducerea germană (Engel, *op. cit.*, I, 60), ne spune despre Vladislav-Voevod cel Bătrân, predecesorul lui Tepeș: „acesta a făcut biserica domnească din Târgoviște (1) și au perit de sabie în mijlocul Târșorului= „Er hat eine fürstl. Kirche in einem kleinen Marktflecken Tergschor genannt, gebauet, indem er sich hier zu residiren fürgenommen. Nachgehends ist er mitten auf dem Markt meuchelmörderischer Weise durchs Schwerdt umkommen“. Engel a făcut deci două identificări greșite: a identificat pe Vladislav cel Bătrân al cronicei cu Vlad Dracul (întrucât acesta, fiind confundat cu Vlad Tepeș, nu e menționat în cronică) și a identificat Târșorul cu Târgoviștea.

Astfel s'a născut știrea despre peirea lui Vlad Dracul în Târgoviște, știre care a pătruns în is oriografia noastră prin manualele de școală, de unde probabil a luat o și d. St. N., inchipuindu-și că vine dela Thuróc.

Fiind dar stabilit că nici Thuróc și nici vre-un alt izvor nu spune că Vlad Dracul a perit la Târgoviște, dela sine cade și *faptul necunoscut* pe care d. St. N. crede a-l fi sta-

(1) Recte: Târșor, cum arată toate mss. cronicei anonime (Acad. Rom. NNo: 121, 180, 196, 293, 327, 441, 940, 1321-2 și 2455). Asemenea ms. tradus de Filstich și ms. după care s'a alcătuit partea întâia a Istoriei mănăstirei catolice din Târgoviște: Ladislao Principe qui regnavit 28 annis, et postea in Törgschor ubi aedificavit ecclesiam a sicariis in medio forro occisus fuit (Hasdeu, *Arhiva istorică*, I, 2, 47. — Și într'adevăr, ruinele vechii biserici din Târșorul de azi se arată a fi din sec. al XV-lea. Cf. Iorga, *Convorbiri literare*, XXXIX, 985 sq.

bilit, printr'o deducțiune de logică specială, că Voevodul perit la Târgoviște e Vlad Țepeș, în sprijinul căreia afirmări d-sa nu aduce nici o mărturie istorică.

Și nu aduce pentru că nu putea să aducă. Căci dacă izvoarele ne relatează împrejurările întru care dispăre de pe scena istoriei, la începutul a. 1477 (nu 1476 cum scrie d. St. N.), Vlad Țepeș (v. I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, 35—7 și N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, 184—6), ele nu ne arată locul unde a fost răpus viteazul Domn.

După toate probabilitățile însă el a fost surprins în cetatea Dâmboviței (=București), unde se găsea la sfârșitul anului 1476; iar lupta cu Turcii lui Laiotă Basarab s'a dat undeva în jurul acestei cetăți. În această luptă perind și Vlad Țepeș, se explică de ce mormântul său se găsește la mănăstirea din apropiere a Snagovului (1).

Așa dar noi rămânem tot la ceea ce știam și mai înainte de-a apărea, cu luminele sale, în ogorul istoriografiei române, d. St. N. (un fel de *Predetici* al unei noi metode de investigații istorice *sui generis*):

Vlad Dracul pierde domnia și viața — aceasta împreună cu fiul său cel mai mare. Mircea — la sfârșitul anului 1446 sau la începutul celui următor în lupta îndelungată și nu tocmai ușoară (2) pe care a dus-o și a purtat-o contra sa Ioan Huniad, ajungându-l moartea, pe când rătăcia prin țară, învins și, poate, părăsit, la „Bălteni“ (3), adevărat acolo unde precizează documentul publicat, fragmentar, de d. St. N. și pe care l-au mai cunoscut și alții înaintea sa. Iar Vlad Țepeș cade în luptă cu Turcii lui Laiotă Basarab, la începutul anului 1477, mai probabil în jurul Bucureștilor decât în Târgoviște, și, în tot cazul, nu împreună cu un fiu al său Mircea, care nu se dovedește c'ar fi existat, până acum cel puțin, *absolut prin nici o mărturie*.

Acest Mircea a fost născocit de d. St. N. cu aceeași ușurință cu care d-sa — interpretând fără pricepere și fără cunoștința împrejurărilor istorice (4) — o știre a letopisetului sârbesc (p. 4) — omoară cu trei ani mai degrabă, la 1443, pe

(1) V. Tocilescu, *op. cit.*, 185 și Iorga, *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, București 1905, I, 8.

(2) Relația scrisorii dela 25 Ianuarie 1447, menționată mai sus p. 25 n. 1 și analizată de d. Iorga, l. c.

(3) Rămâne dar că la *Târșor* a fost tăiat Vladislav II de Vlad Țepeș.

(4) Pentru aceste, v. Iorga, *Studii și Documente*, III, XVII.

Mircea fiul cel mai mare a lui Vlad Dracul, despre care toate izvoarele contimporane menționate mai sus spun c'a fost tăiat împreună cu tatăl său de Ioan Huniad, ceea ce s'a admis de către toți istoricii noștri arătați mai înainte.

Și aceasta se chiamă — după autorul adnotațiilor istorice — a da la lumină contribuiri și lămuriri noi istorice!

Dar să trecem mai departe.

La p. 159 (cf. și p. 153) d. St. N. ne spune că Petru Rareș a domnit, a doua oară, „*până în Aprilie 1547*“. Justificarea acestui „fapt nou“, foarte surprinzător pentru noi toți cari știm că acest Voevod a murit în Septemvrie 1546, o găsim în împrejurarea că d. St. N. cunoaște un document original (bib. Acad. Rom., pec. 38) dat de Petru Rareș în Huși și având data *15 Aprilie 1547 (= 7055)*.

Orice cercetător însă ar fi avut să lucreze cu acest document, ar fi înțeles îndată că se află în fața unei date de an greșite și ar fi căutat — înainte de a emite noutatea cu domnia lui Petru Rareș până în Aprilie 1547 — să găsească elemente de control pentru rectificarea ei. Aceasta însă, evident, n'o puteam aștepta dela d. St. N. care dovedește și cu acest prilej că nu posedă nici măcar atâta pregătire istorică și deprindere critică, încât să poată face controlul și rectificarea unei date eronate. Nu, căci d-sa, ca și cum *quod est in actis est in mundo*, prelungește domnia lui Petru Rareș până în Aprilie 1547, împotriva tuturor dovezilor și mărturiilor ce le avem pentru moartea, în Septemvrie 1546, a lui Petru Rareș (1), împotriva chiar a mărturiei fiului său Ilie-Vodă din acea scrisoare, frumoasă ca moment psihologic și prețioasă ca mărturie istorică, pe care el o adresează Bistriștenilor la *6 Septemvrie* sau *Octomvrie* (2) *1546*, arătându-le între altele:

(1) Cf. Iorga, *Geschichte des rumän. Volkes*, II, 535 și discuția în *Docum. Bistriței*, I, XLIII.

(2) Căpia scrisorii dela Acad. Rom. are data *6 Septemvrie*, care concordă pe deplin cu data de 3 Septemvrie (intr'o Vineri: v. Ureche în Kogălniceanu, *Letopisețe*, ed. 2-a, I, 205) pe care o dă pentru moartea lui Petru Rareș continuarea cronicei de curte a Domnului făcută de Eftimie (v. Bogdan, *Vechile cronice moldovenești*, București 1891, 214 și 281). — Dacă însă data de *16 Septemvrie* a scrisorii pe care Petru-Vodă o adresează Bistriștenilor din Roman la 1546 (căpie la Acad. Rom.; cf. Iorga, *Doc. Bistriței*, I, XLIII) nu e greșită, atunci evident, scrisoarea lui Ilie-Vodă nu poate fi din 6 Septemvrie, ci din Octomvrie, scrisă fiind încă sub impresia morții părintelui său. — Greșeala s'ar explica prin faptul că copistul a citit VIJ—bris, în loc de VIII—bris.

Perlatus est rumor ad nos . . . quod post obitum parentis nostri dominationes vestrae manu collecta incursionem facere velint ad villas nostras Rodnensis et illas alienare a nobis, id quod impossibile est (1).

«*Jam parens noster e vivis discēssit*, cuius anima in sinu Dei sit et memoria eius in benedictione. *Ex quo autem Deus optimus nos elegit et-proceres totius terrae nostrae cum voluntate Caesareae Maiestatis in dominum*, ita nos et nostros gerere et bona nostra protegere et conservare nitebimur sicuti parens noster et augmentare. Bonam denique vicinitatem cum omnibus contrahere curabimus; *sed si quis talia attemptaverit quae non decent, milites terrae nostrae supervivunt*; tenorem patris nostri volumus tenere: bonis bonus esse volumus, semper attamen aemulis nostris instare volumus.

Și se găsește un cercetător cu pretenții științifice care să-și închipue că poate răsturna această mărturie cu data greșită a unui document!

Căci dacă d. St. N. ar fi cercetat mai de aproape, ar fi găsit, în acelaș depozit arhival din care a scos documentul menționat al lui Petru Rareș, un altul, dat în acelaș loc, în acelaș an, în aceeaș lună și în aceeaș zi — însă de Ilie-Vodă (Acad. Rom, pec. 218). Și atunci, lăsând la o parte argumentele de natură logică, ci numai punând față în față divanurile acestor două documente, ar fi constatat—sperăm—și d-sa—că hrisovul lui Petru Rareș trebuie să fie *anterior*, de oarece unii din boierii lui se găsesc înaintați în ranguri în divanul fiului său Ilie-Vodă.

Dar iată cele două divanuri:

Doc. lui Petru Rareș,
Huși, 15 Aprilie 1547:

Ilias, Ștefan și Constantin, fii
Domnului.
Ifrim Huru Dvornic.
Petrea Cărcovici.
Borce } Părcălabi de Hotin.
Sturza }
Danciu Huru } Părcălabi de
Miron } Neamțu.
Șandru } Părcălabi de Roman.
Tâmpa }
Petru Vartic, Portar de Suceava.
[Iurie Spătar]
[*Mohila* Vistearnic]
Hrăbor Postelnic.

Doc. lui Ilie Vodă,
Huși, 15 Aprilie 1547: (2)

Ștefan și Constantin, frații Dom-
nului.
Ețrem Huru.
Borce.
Petru Crăca.
Sturza } Părcălabi de Hotin.
Moghila }
Danciu Huru } Părcălabi de
Miron } Neamțu
Șandru } Părcălabi de
Iatco } Roman.
Gheanghea. }
Petru Vartic, Portar de Suceava.
Iurie Spătar.

(1) Pentru împrejurările aceste, v. Iorga, *Doc. Bistriței* I, XLV.

(2) Tot dela Ilie-Vodă ne-a rămas un document dat în Huși, la 1 Aprilie 1547 (= 7055), *exact* cu acelaș divan (mai puțin Șandru Părcălab de Roman) și scris de acelaș pisar. (Acad. Rom., pec. 86).

Ttif Hamzea.
 Pătrașcu Cîșnic.
 Neagul Stolnic.
 [Plaxi] Comis.
 Mateiaș Logofăt.
 Dumitru Văscan pisar.

Dan Vistiernic.
 Hrăbor Postelnic.
 Hamzea.
 Pătrașcu Cîșnic.
 Neagul Stolnic.
 Plaxi Comis.
 Mateiaș Logofătul.
 Luca [Popovici] pisar.

Constatată fiind deci eroarea datei de an din acest document a lui Petru Rareș, rămâne să se facă rectificarea ei. Lucru e foarte ușor. Căci în arhiva Sf. Spiridon din Iași se găsește un document (publicat de d. Ghibănescu în „*Ispisoace și Zapise*“, Iași 1906, I, 73 sq) dela Petru Rareș, *exact* cu acelaș divan și scris de acelaș pisar, dat în Huși tot la 15 Aprilie, însă în a. 1546 (1): din acest an e, fără nici o îndoială, și documentul lui Petru Rareș, pe baza căruia naivul d. St. N. a crezut că poate stabili un fapt necunoscut de aceeaș consistență ca și toate celelalte ale publicației sale și pe care însuși și le laudă în prefață.

Mai iată însă câteva cazuri în care d. St. N. n'a fost în stare să controleze, să verifice și să restituiască datele unor documente pe care le-a utilizat :

La p. 16 Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău, dă, la 29 *Octomvrie 1510*, un document al căruia „asociat“ la domnie al tatălui său, cu toate că acesta pierduse domnia înainte de 12 *Martie* (= în festo beati Gregorii Papae) 1510, dată la care a fost ucis în Sibiiu (Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, 610). Cum dar aceasta? Foarte simplu: documentul nu e din 1510, ci din 1509 și e publicat de însuși d. St. N. la p. 317 a publicației sale.

La p. 23 menționează (după Uspenskij, *Vostok Hristianskij*, Petersburg 1892, III, 354) o inscripție ce ne spune că Neagoe Basarab (*† Septemvrie 1521*) a făcut un turn la mănăstirea Pavlosca din Sf. Munte la anul 7030 (= 1522). La p. 51 ne spune (după acelaș) că „între 1475—1477 au venit (în Țara Românească) misionari . . . dela Sf. Munte și au cerut ajutoare dela Vlad-Voevod Călugărul“, care însă domnește, cum se știe, între 1482 și 1496.—La p. 365

(1) În condiții identice, scris însă de un alt pisar, de Vasile Puzdugan, e și documentul pec. No. 134 dela Acad. Rom. în care data de lună, omisă printr'un *lapsus* al scriitorului, e negreșit tot *Aprilie*. Că în această lună Petru Rareș se găsea în Huși — dovedește și scrisoarea pe care o adresează Bistrițenilor de aci la 3 Aprilie (= Duminica Iudica) 1546. Căpice în bib. Acad. Rom.

(tot după Uspenskij) ne spune că Petru, fiul lui Ștefan cel Mare, a hotărît ajutor unei mănăstiri din Sf. Munte la 1493 cu toate că la p. 148 arată că acest Petru a murit la 1480 Novembrie 21. (Să nu se creadă cumva că autorul ar fi înțeles pe Petru Rareș, căci d-sa ne trimite la pp. 150—2, unde e vorba de *acest* Petru). Tot acolo ne spune că și Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, a înțeles o mănăstire la Sf. Munte în 1497, cu toate că știe și d. St. N. (p. 152) că acest Voevod era mort la această dată.

În sfârșit la p. 366 d. St. N. ne spune despre un document a lui Ștefan Lăcustă dela Acad. Rom. (pec. 31) că ar fi având dată 23 Martie 1538. Suspect! Căci Ștefan Lăcustă apucă domnia numai în Septembrie 1538. Căutând însă originalul documentului constatăm că din data lui (fiind rupt) nu se poate citi decât 23 (=7000). Era deci cestiunea să se restituie sau să se completeze data de ani. O lucrare simplă de tot, pe care a făcut-o și d. St. N. așa cum s'a priceput. Rezultatul a fost, pentru d-sa: 1538; pentru oricine altul: 1539 sau 1540.

Și fiindcă veni vorba de Ștefan Lăcustă să relevăm o ignoranță a d-lui St. N., de specia celei cu *Branul=Baia*, pe care d-sa ne-o descoperă la p. 185, unde, ocupându-se de cestiunea filiației acestui Voevod, scrie: „Cronicarul Urechie... spune: și-au pus Domn pre Ștefan-Vodă, feciorul lui Alexandru Vodă, iar cronicarul polon Bielski *intărește spusele cronicarului (Urechie)*, numindu-l Ștefan Alexandrowicz“. Iată dar pe Martin Bielski, trăitor în veacul al XVI-lea, *intărind* spusele lui Grigore Urechie, trăitor în veacul al XVII-lea și iată — minunea minunilor! — o cronică moldovenească, scrisă pe la 1650, slujind de izvor informativ cu privire la istoria Moldovei, unei cronice polone scrisă înainte de 1564 și tipărită la 1597!

Dar pe lângă această extraordinară mărturisire a ignoranței sale cu privire la niște izvoare istorice de capitală importanță pentru istoria română, d. St. N. ne mai prezintă și alte erori de natură a pecetlui definitiv lipsa i totală de înțelegere pentru cestiunile istorice.

Așa d-sa ne arată la p. 366 că Radul Vistierul — tatăl vestiților frați Ivașcu și Albu Golescu — primește, la 17 Novembrie 1538, în dar dela Radu-Vodă Paisie moșia Urății: „pentru slujba ce au slujit cu dreptate când au mers la Ioan Voevod Basarab și cu Stroe la Fântâna Țiganului de

s'au bătut cu domnia sa" (Arh. Stat., cond. m-rei Vieros) (1).

Iată deci și un Ioan Voevod Basarab !

Cine să fie el ?

Nimeni altul decât *Laiot II Basarab* care se luptă cu Radu Paisie la Fântâna Tiganului în 1534 (2) și care, pentru copistul din sec. al XVIII-lea ca și pentru naivul din sec. al XX-lea, a devenit „la Ioan“ Basarab — de sigur și el unul din acei „Domnitori pe cari istoria nu-i cunoaște....“ cari au rămas uitați în negura vremurilor apuse, dar cari azi ies la lumină înbogățind numărul cărmuitorilor țărilor românești“, cum se exprimă despre ei părintele lor d. St. N., în prefața cărții sale (p. VI).

Tot între acești „Domnitori pe cari istoria nu-i cunoaște“, trebuie să punem și pe acel Roman (al II-lea după d. St. N.), fiu al lui Alexandru-cel-Bun, pe care d. St. N. — necunoscând înțelesul expresiei „părintele nostru“ dintr'o scrisoare către Brașoveni din 1447 August (nu Aprilie, cum a cetit d-sa) (p. 99) — *il învie dintre cei morți* (3), pentru ca să-l facă apoi a împărți domnia cu Roman II (după d. St. N.), al III-lea), fiul lui Ilie, în intervalul de timp dintre 13 Iulie 1447 și 2 Iulie 1448 (p. 225).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Trecând acum la altă serie de observațiuni, ori cine, dela început chiar, va putea conchide împreună cu noi că acel ce n'are putința și mijloacele să controleze un lucru atât de simplu cum e data eronată a unui document, acela, de

(1) Documentul e publicat în întregime de d. Elie Nicolescu în studiul său „În jurul lui Laiot Basarab“ din *Literatură și Artă Română*, VII, 660 n. 2, după o altă copie însă. Totuș d-sa rectifică greșeala de transcriere din copia întrebuințată de d. St. N.

(2) După data stabilită de d. Elie Nicolescu în studiul citat, l. c. — D. Iorga (*Geschichte des rumän. Volkes*, I, 386) admite data 1544, din Ostermayer și socotelile Sibiului (cf. Hurmuzaki, *Documente*, XI, I n. 2).

(3) Roman, fiul cel mai mare a lui Alexandru-cel-Bun, a murit, probabil, înainte de 1410, dată după care el nu mai apare în documente. Cf. Iorga, *Stud. și Doc.*, VI, 625. — D. St. N. menționează (p. 225) un doc. (Acad. Rom., pec. 137) din 1418 *Septemurie 16* în care se pomenesc fii lui Alexandru-cel-Bun: Roman și Vasilisa. Ca totdeauna însă greșeala e a d-lui St. N.: documentul de fapt e din 1408 [=6916] *Septemurie 16* (pub. de Melchisedec în *Cronica Romanului*, I, 101--3). La nici un caz nu se poate admite că acest Roman ar fi trăit atât cât să-și dispute împreună cu frații săi Ilie, Ștefan și Petru moștenirea părintească. Căci izoavele polone, cele mai autorizate pentru istoria Moldovei din acest timp, cari cunosc pe acești trei din urmă, nu cunosc nici un Roman, fiu al lui Alexandru.

bună seamă, va rămâne cu totul neputincios înaintea unor documente în cari elementele de controlat cer mai multă pătrundere și mai multe cunoștințe, — cum bună oară e cazul celor două formulare de scrisori amintite mai sus și pe cari d. St. N. ni le prezintă drept documente autentice.

Întăiul e publicat la pp. 151--2, de unde, pentru mai buna lămurire a cestiunii, îl transcriem aci în traducerea, cu ortografia și punctuația d-lui St. N. :

† La al meu bun părinte și de multă nădejde.

† *Luminatului și prea puternicului și de sine stăpânitorului, celui încoronat cu coroană de sus și prea înfrumșetătlui domn al nostru, Io Petru voevod, cu mila lui Dumnezeu domn al țării Moldovii. Scriu închinăciune și multă sănătate să aibi domnia ta dela domnul Dumnezeu, făcătorul cerului și al pământului, și dela mine robul Ical de sub cinstitele picioare ale domniei tale. Și despre acesta dau știre domniei tale, și aud dela măria-ta că foarte rău țe-ai mâniat pe mine robul domniei tale. Dar așa să văză domnia ta, că eu n'am chemat Turcii, căci nu sunt cu boerii asupra domniei tale, și cu marele portar asupra lui Caraca diacul, când trimeseși patru cinci sute de Turci, ci am oprit, iar Caraca diacul nu a trimes ca să-mi spue, că aceasta este din porunca domniei tale și din porunca iubitelui frate al domniei tale răposatului Alexandru voevod. Și despre aceasta voiū da știre domniei tale, când voiū veni la domnia ta, nu crede domnia ta și eu la domnia ta în curând voiū veni, să văd pe mărit luminația ta. Și eu (rog) pe domnia ta să-i poruncești să stea de față înaintea domniei tale. Și eu domniei tale această carte am scris cu condeiu de cerneală în anul 7022—1513, luna Noembrie 4°.*

Am reprodus această scrisoare pentru a se putea observa mai bine elementele suspecte pe cari ea ni le prezintă : proveniența, titulația bombastică, încheerea neobișnuită, redactarea puțin clară, mențiunea unor persoane prea puțin sau chiar defel cunoscute și ca demnitate și ca nume (1) și, în sfârșit, pomenirea unor întâmplări istoricește necunoscute din vre-o altă mărturie. Evident deci că această scrisoare, nefiind o mărturie autentică a unor evenimente istorice petrecute în fapt, nu i se poate da, din acest punct de vedere, decât o interpretare foarte rezervată, cum a făcut odinioară răposatul Melchisedec (*Rev. p. ist., arh. și fil.*, a. III, v. V, 143—4) sau una deadreptul ridiculă, cum a făcut acum d. St. N.

În adevăr, pe când Melchisedec credea că scrisoarea „s'a

(1) În lista pisarilor moldoveni din sec. al XV și XVI, alcătuită de d. Ghibănescu (*Uricarul*, XVIII, 528) se menționează un Caraca la 7003 (=1495).

scris pe timpul când domnia în Moldova Bogdan-Vodă“ (1504—1517),— d. St. N. crede că ea „este o copie *transcrisă* într'un evangheliar slavon *pe la 1513*“, adică, adăogăm noi, cu *doi ani înainte* de a se fi scris însuș evangheliarul din cestiune (*Rev. p. ist., arh. și fil.*, l. c.); pe când Melchisedec credea că scrisoarea e adresată lui Petru-Vodă, un fiu (neprecizat) al Marelui Ștefan, și că evenimentele enarate în ea a trebuit să se întâmple înainte de 1497 (recte 1496), anul morții lui Alexandru Voevod, — d. St. N. crede că scrisoarea e adresată lui „Petru și Alexandru, fiii lui Ștefan-cel-Mare (1495 — 1496)“, și că evenimentele enarate în ea au trebuit să se întâmple înainte de 1497, anul morții lui Petru Voevod, care moare astfel, cum am arătat și mai sus, de *două ori*; în sfârșit, pe când Melchisedec, ca o ultimă rezervă, arăta că scrisoarea a fost transcrisă „*ca model* de pe carele să se poată ști, cum trebuie să se scrie unui Domn,“— d-lui St. N. nici prin minte nu-i trece așa ceva.

Și, cu adevărat, scrisoarea nu e decât un *formular* de felul cărora se mai găsesc și în alte manuscrise (v. I. Bogdan, *Doc. privit. la rel. Terii-Rom.* etc., I, XXXVI sq.), ba chiar în evangheliarul imprincipinat, anume acea scrisoare pe care d. St. N. o tipărește la pp. 160—1 și despre care d-sa crede că Petru Rareș ar fi adresat-o lui Radu Paisie. A o mai discuta deci și pe aceasta ar fi lucru de prisos!

Interesant e însă faptul că d. St. N. crede a fi găsit în titlul de „țar“ întrebunțat în această a doua scrisoare (p. 218) un argument hotărîtor cu privire la cestiunea acei „țar Alexandru“ dela vama Rucărului, din cunoscutul document al lui Radu II Praznaglava către Brașoveni, despre care d-sa scrie la p. 217: „asupra acestui document publicat pe rând de d-nii Miletici, Hasdeu și Bogdan, cași asupra enigmaticului țar Alexandru *s'a făcut o întreagă literatură fără nici un rezultat*“. Evident, căci ce rezultat puteam aștepta dela dd. Hasdeu, Jireček, Onciul, Iorga și Bogdan (1), istorici pe care, cum vedem, d. St. N. îi ju-

(1) Hasdeu, *Negru-Vodă, un secol și jumătate din începuturile Statului Țării Românești* (v. IV din *Etymologicum magnum Romaniae*) București 1898, CCXLI sq.; Jireček, *Archiv für slav. Philologie*, XIX, 609; Onciul, *Originele Principatelor Române*, București 1899, 201—2; Iorga, *Convorbiri Literare*, XXXV, 967 și Bogdan, *Doc. priv. la rel. Terii-Rom.*, I, 15.

D-lui Ilie Bărbulescu, care asemenea a încercat să dea un rezultat cu privire la cestiune (*Noua revistă română*, III, 322), d. St. N. îi

decă așa de sumar. Și aceasta fără ca măcar să-și fi luat osteneala a cunoaște ce-a spus fiecare cu privire la acel „enigmatic țar Alexandru“. Căci atunci ar fi constatat, că *rezultatul* ce-și inchipue că d-sa îl aduce (: „după noi țarul Alexandru nu poate fi altul decât Alexandru-Aldea“), noi ceștialaltii îl cunoaștem încă din 1899 din publicația d-lui D. Onciul, *Originele Principatelor Române*, I. c.

Tot așa stă lucrul și cu celelate descoperiri ale d-lui St. N. Așa la p. 266 d-sa ne spune că Ilie Radu (Nov. 1552. — Mai 1553) asupra căruia „s'a făcut de către istoricii noștri o întreagă literatură, fără însă a se ajunge la un rezultat satisfăcător,“ e fiul lui Radu-cel-Mare (cf. și p. 242). Aceasta bazat pe un document din 1553 Martie 20, care însă, interpretat cu pricepere, ne duce la alt rezultat (v. Elie Nicolescu, *Literatură și Artă română*, IX (1905), 449). — La p. 39 ne spune că Craioveștii, — asupra cărora „s'a făcut o întreagă literatură, păreri cari de cari mai pretențioase în felul lor, fără însă a ne da ultimul cuvânt“ — erau „patru frați“. Aceasta pentru ca la p. 325 să enumere, ca ultim cuvânt, de sigur, *șapte!* — În sfârșit la p. 3 d. St. N. spune că Dan, fiul lui Mircea, „nu-i cunoscut de istorie“, pentruca apoi la p. 220 să afle că el „a fost relevat pentru prima oară de d. Tocilescu“, și a. m. d. Încheind cu aceste observațiile ce aveam de făcut cu privire la faptele necunoscute, la noile contribuțiuni și lămuriri istorice pe cari d. St. N. le-a adus „ca un mic prinos“ istoriei noastre naționale, adăugăm că notițele sale istorice sânt alcătuite, în genere, cu aceeaș neglijență și lipsă de metodă, cu aceeaș insuficiență de cunoștințe și cu aceeaș puțină înțelegere pentru cestiunile istorice pe cari le-am constatat cu prisos la cercetarea datării documentelor și a genealogiilor.

Astfel la pp. 80 și 280 Erina, fiica lui Miloș-Vodă, moare la 1572, iar la p. 330 ea moare la 1576; la p. 279 Alexandru Mircea „vine la domnie în 3 Iulie 1568“, iar la p. următoare, 280, el începe a domni la 17 Ianuarie 1569; la p. 297 d. St. N. identifică pe marele Vistiernic a lui Aron Vodă, acel Iani Calugheră, mort în 1596 și îngropat la biserica sf. Nicolae din Suceava (cf. Iorga, *Studii și Doc.*, VI, 632)

face un compliment aparte la p. 218, în aceste șire: „cred că toate acestea constituie un serios și firesc argument care să ne împiedice pe viitor de a mai greși, cum au crezut unii de a face din țar un simplu vameș și de a nu ști explica persoana lui Alexandru“.

cu lane Banul din timpul lui Mihai Viteazul. Și așa mai departe aceste exemple se pot înmulți îndestul, dat fiind că mai nu e pagină cu notițe istorice în publicația d-lui St. N. din care să nu le putem culege. Cum însă și așa această recenziune a luat proporții mai întinse ca de obicei, ne mulțumim cu aceste, incredințați fiind că nici cetitorul nu mai dorește altele și că a venit în sfârșit vremea să trecem la partea a patra și ultimă a acestei recenziuni — la tehnica lucrării d-lui St. N.

IV

Încă dela începutul acestei recenziuni, am arătat cum d. St. N. n'a fost în stare, pentru alcătuirea publicației sale, să orânduiască măcar sistematic materialul său documentar.

— La ce dar, se vor întrebă cu drept cuvânt cetitorii, să mai căutăm în publicația d-lui St. N. acea tehnică specială de elaborare, care se observă în publicațiile științifice întreprinse în domeniul cercetărilor istorice, dacă d-sa n'a fost în stare să îndeplinească o lucrare atât de simplă și ușoară ca aceasta?

Aci e bine, credem, să răspundem că nu va fi atât vorba de tehnica specială de elaborare a publicațiilor istorice, — pentru a cărei însușire se cere dela cineva ori aptitudini pe cari d. St. N. nu le posedă, ori lucrări practice de seminarii pe cari d. St. N. nu le-a făcut; ci va fi vorba mai mult de o altă tehnică, tot specială, dar proprie, până acum cel puțin, numai autorului publicației de „Documente slavoromâne“, pentru a căreia alcătuire d. St. N. a întrebuințat mijloace cu totul tot neobișnuite.

Și iată anume despre ce e vorba.

La darea în vileag a publicației d-lui St. N., o bună parte din documentele și inscripțiile cuprinse în cartea sa, erau cunoscute cercetătorilor din publicațiile anterioare ale d-lor Kozak (*Die Inschriften aus der Bukovina*), Iorga (*Inscripții din Bisericile României*), Bogdan (*Documente moldovenești*, extras din Convorbiri Literare, XXXIX, NNo. 7 — 10) și altora a căror nume se vor vedea mai jos. Evident însă că orșicine, deci și d. St. N., e liber și în dreptul său —

dacă are mijloace și crede că mai poate fi de folos cuiva — să retipărească documente și inscripții publicate de alții mai înainte, și aceasta nu numai odată, ci chiar și de două ori în aceeași publicație, cum am văzut c'a făcut d. St. N.

Acest drept însă pentru editorii corecți, deci cu conștiința răspunderii pentru scrisul lor, e împreunat cu o datorie: să mărturisească unde și cine — bine sau rău, indiferent — a mai publicat izvoarele istorice pe cari ei le retipăresc, adică să mărturisească tocmai ceea ce d. St. N. a căutat să ascundă.

Să mergem însă și mai departe: să îngăduim că ceea ce pentru unii trebuie să fie o datorie de conștiință, pentru alții poate să nu fie, la mijloc fiind cestiune de mentalitate. Cu aceasta însă cestiunea tot nu-i închisă. Căci dacă se poate îngădui o reticență, nu se poate îngădui nimănui sub nici un cuvânt și fără pedeapsa de a nu fi clasat între cei certați cu adevărul:

Să afirme, într'o prefață scrisă cel mai curând în toamna anului 1905⁽¹⁾, despre documentele moldovenești din Arhivul Brașovului că „nu sunt cunoscute“ (p. VI), — când ele au fost comunicate Academiei Române, în parte, la 1894 și 1899 de d. Gr. Tocilescu (v. *Anal. Acad. Rom.*, ser. II, v. XXVII, adm. și dezbr., 103) și, în total, la 10 Decembrie 1904 de d. I. Bogdan (*ibidem*, 102 sq.);

Să afirme, în același loc și despre aceleași documente, „că văd pentru prima oară lumina“, — când ele au fost tipărite de d. Bogdan într'o publicație pe care d. St. N. a cunoscut-o mai înainte de a-și fi tipărit cartea sa în întregime⁽²⁾, căci, cum am arătat mai înainte, cu evidența coloanelor paralele (v. mai sus, p. 12, n. 1), d-sa a *imprumutat* din această publicație date și adnotațiuni istorice;

În sfârșit, să lase nerectificate afirmările dela p. 26 (scrisoarea lui Neacșu dela Câmpulung, No. IX, „se publică cu litere cirilice ca în original pentru prima oară aci“) și dela p. 219 (scrisoarea lui Razgon Ișțfan, No. XCII „este inedită“), — când amândouă aceste scrisori au fost publicate de d. Bog-

(1) Dovada o face citarea în această prefață a unui memoriu (Îndreptări și întregiri la Istoria Românilor) al d-lui N. Iorga, apărut în Analele Academiei Române (ser. II, t. XXVII) numai în toamna a. 1905.

(2) Aceasta s'a îndeplinit în 1906, cum arată de altfel și recenzentul d-lui St. N. din ziarul *Cronica* (20 Decembrie 1906).

dan în vol. I din *Docum. privitoare la rel. Terii Românești* (pp. XXXIV și 49), publicație apărută înaintea celei a d-lui St. N. ⁽¹⁾ și asemenea cunoscută bine acestuia (v. mai sus, pp. 12—13, n. 2).

Câte afirmări, atâtea neadevăruri.

Asemenea procede d. St. N. cu cea mai mare parte a inscripțiilor publicației sale: le tipărește fără să arate unde și de cine au fost publicate mai întâi.

Astfel: inscripțiile dela Tismana, Mislea și Cozia (p. 77) au fost publicate de d. Ștefulescu (*Tismeana*, ed. 2-a, București 1903, 92 și 94); epitaful Doamnei Ana dela Bistrița † 1418 (p. 87) = Melchisedec (*Notițe istorice și arheologice*, București 1885, 62) și Iorga (*Inscripții*, 38—9); inscripția cu privire la moartea lui Ștefan II Vv. Moldovei (p. 97) = Melchisedec (*Rev. p. ist., arh. și fil.*, I (1884), 140, No. 89); epitaful aceluiaș Voevod † 1447 (pp. 97—8) = acelaș (*Notițe*, 5); epitaful Doamnei Oltea (p. 147) = Iorga (*o. c.*, 61); pisania dela bis. Uspenia din Botoșani (p. 159) = acelaș (*o. c.*, 226) și, mai înainte, Al. Papadopol-Calimach (*Anal. Acad. Rom.*, ser. II, v. VIII, 134); pisania m-rei Pobrata (p. 159) = Melchisedec (*Notițe*, 152) și Iorga (*o. c.*, 56); epitaful lui Petru Rareș și al Doamnei sale Elena (p. 160) = aceeași (*Notițe*, 154 și *Inscripții*, 56—7); pisania m-rei Bistrița (p. 164) = aceeași (*Notițe*, 60 și *Inscripții*, 37); epitaful lui Ștefan Vodă, fiul Lăpușneanului (p. 164) = Iorga (*o. c.*, 58); epitaful Teofanei, fica aceluiaș (p. 164) = acelaș (*o. c.*, 47); epitaful Doamnei Stana † 1518 (p. 174) = Kozak (*o. c.*, 116); epitaful lui Gligorcea Vornicul (pp. 202—3) = acelaș (*o. c.*, 207); epitaful Zamfirei lui Ieremie Movilă și al acestuia însuși (p. 206) = acelaș (*o. c.*, 166 și 167); inscripția dela Curtea Veche din București (p. 244) = Musceleanu (*Monumentele Străbunilor*, 67) și Iorga (*o. c.*, 260—1); epitaful lui Vladislav Vv. dela Dealu (p. 254) = Iorga (*o. c.*, 100); epitaful Despinei, fica lui Petru Șchiopul (p. 274) = acelaș (*o. c.*, 16); inscripțiile dela Bucovăț (pp. 280—1) = acelaș (*o. c.*, 213—4); inscripția lui Vlad Vodă dela Radu-Vodă din București (p. 282) = acelaș (*o. c.*, 247); inscripția de pe aghiazmatarul dela Mărgineni (p. 307) = acelaș (*o. c.*, 94) și a. m. d.

Făță cu aceste, d. St. N., va repeta, fără îndoială, mărturisirea din prefața cărții sale (p. VI): „Am reprodus o

(1) E menționată în memoriul d-lui Iorga citat de d. St. N. în prefața cărții sale.

sumă de inscripțiuni în text și traducere, inscripțiuni culese de mine de pe la diferite mănăstiri și biserici din țară“.

Da, însă — testis unus, testis nullus!

Evident că așa fel publicația crește, crește mereu; nu însă spre buna reputație a autorului-editor și nici spre folosul cetitorului-cercetător, căci acesta, având trebuință de-a consulta inscripțiile Bucovinene, bună oară, se va îndrepta tot la d. Kozak și nu la d. St. N., care, de altfel, nu prezintă serioasă încredere nici ca editor măcar. Căci ce încredere poate prezenta un editor care citește „decanul Hanos sau Haneș“ în loc de „Decaneșul“⁽¹⁾ și „la Ion“ în loc de „Laiot“?

Operația de augmentare a publicației merge însă și mai departe: se extinde și asupra adnotațiilor istorice, dintre cari unele am arătat (tot cu evidența coloanelor paralele!), atunci când am cercetat datarea documentelor, în ce fel s'au înjghebat: cu împrumuturi, prefăcute ori neprefăcute, dar totdeauna nemărturisite. Ducând acum această cercetare mai departe, vom constata că pagini întregi din adnotațiile istorice ale publicației d-lui St. N. sunt înjghebate prin rețipăriri de expuneri și narațiuni, culese — cu egal interes și sărguință — de prin tot felul de opere și lucrări istorice, edite și inedite.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Așa, de o pildă, iată ce zice d. Onciul în cursul său de Istoria Românilor dela Universitate (curs stenografiat, 1903-4, f. 223) și iată ce zice și d. St. N., *fără citații*, într'ale sale Documente slavo-române, p. 130:

În scrisoarea sa către Arhiepiscop, Ștefan zice că pe atunci Turcii, după cum a auzit, oștiau în țările Apusului; iar în răspunsul Arhiepiscopului Dorotei se zice că tot atunci Sultanul Mohamet, întorcându-se din țara arnăuțească, a poruncit Arhiepiscopului să se strămute la Constantinopol. Aceste împrejurări nu concordă de loc cu faptele din anul 1456, când Mohamet atacă Belgradul la Dunăre. Cea dintâi expedițiune în țara arnăuțească, adică Albania, con-

În scrisoarea sa către Arhiepiscop, Ștefan zice că pe atunci Turcii, după cum a auzit, oștiau în țările Apusului; iar în răspunsul Arhiepiscopului Dorotei, se zice că tot atunci Sultanul Mohamet, întorcându-se din țara arnăuțească, a poruncit Arhiepiscopului să se strămute la Constantinopol. Aceste împrejurări nu concordă de loc cu faptele din anul 1456, când Mohamet atacă Belgradul la Dunăre. Cea dintâi expedițiune în țara arnăuțească, adică Albania, con-

⁽¹⁾ Pentru această denumire, a se vedea, I. Bogdan, *Doc. priv. la rel. Țării-Românești*, I, 384.

dusă de Mohamet în persoană, s'a făcut în anul 1466. Din acel an trebuie să fie și scrisoarea Arhiepiscopului Dorotei, care menționează această expediție ca întâmplată puțin mai înainte. Și notița contemporană din Nomononul, în care s'a păstrat această corespondență, spune că Dorotei a fost scos din scaun și dus la Constantinopol în anul 6974 (1466), în al cincisprezecelea an al domniei lui Mahomet.

Mitropolitul Visarion, pentru urmașul căruia Ștefan ceru bine cuvântarea Arhiepiscopului de Ohrida, nu poate fi altul decât episcopul de Roman, care în timpul când țara era împărțită între doi Domni, luase titlul de Mitropolit, ca episcop al țării de jos.

dusă de Mahomet în persoană, s'a făcut în anul 1466. Din acel an trebuie să fie și scrisoarea Arhiepiscopului Dorotei, care menționează această expediție ca întâmplată puțin mai înainte. Și notița contemporană din Nomononul, în care s'a păstrat această corespondență, spune că Dorotei a fost scos din scaun și dus la Constantinopol în anul 6974 (1466), în al cincisprezecelea an al domniei lui Mahomet.

Mitropolitul Visarion, pentru urmașul căruia Ștefan ceru bine cuvântarea Arhiepiscopului de Ohrida, nu poate fi altul decât episcopul de Roman, care în timpul când țara era împărțită între doi Domni luase titlul de Mitropolit, ca episcop al țării de jos.

Tot așa (fără citații) reproduce d. St. N. la p. 280 a publicației sale două pagini (7—8) din *Contribuțiuni la Istoria Munteniei* ale d-lui N. Iorga, iar la p. 292 o pagină (141) din *Cuvinte din Bătrân* (vol. I) ale d-lui B. P. Hasdeu. (1)

Și d-sa crede că-i suficient, pentru edificarea cetitorilor și pentru împăcarea conștiinței sale, să adauge: *rectifică* d. Onciul, *spune* d. Iorga, și *zice* d. Hasdeu, fără a indica prin semnele îndătinat unde încep și sfârșesc rectificările, spusele și zisele d-lor Onciul, Iorga și Hasdeu și unde sfârșesc și încep ale d-sale — d-lui St. N.!

E, se'nțelege, și acesta un fel de a înjgheba cercetări istorice; dar, cum ziceam mai sus, cu totul special și, până acum cel puțin, propriu numai autorului publicației de „Documente slavo-române“.

Acum, după ce am văzut în ce fel a improvizat d. St. N. materialul istoric al publicației sale, să vedem metoda și forma în care ni-l prezintă. Cercetarea noastră în această privință va fi scurtă, căci am avut prilejul mai înainte să ară-

(1) Semnalăm numai exemplele în care reproducerea se prezintă în formă mai compactă, căci afară de aceste sunt multe altele, în care reproducerea s'a căutat a se ascunde prin întreruperi și inver-siuni, foarte deochete însă.

tăm cele mai multe scăderi pe cari ar fi trebuit să le relevăm în acest loc (orânduirea nesistematică a materialului documentar, neîndeplinirea lucrărilor ce condiționează editarea științifică a textelor, spăimântătoarea mixtură boțezată „adnotațiuni istorice“, dezvoltarea din nou a unor cestiuni bine și în deobște cunoscute, repetarea aceluiași cestiuni de două și de trei ori, contrazicerile și greșelile numeroase, neexactitate în tipărirea mai ales a datelor etc). Nu ne mai rămâne deci decât să arătăm cum d. St. N. a citat publicațiunile întrebuițate, a făcut rectificările observate și a alcătuit indicele numelor. Și aci iarăș, cu părere de rău, vom fi nevoiți să facem unele constatări puțin măgulitoare pentru d. St. N.

Așa d-sa nu-i familiarizat nici măcar cu modul obișnuit de a cită publicațiunile. Aceasta pertru că nu merge nicio-dată direct la izvoarele sau lucrările istorice pe cari le menționează, ci le împrumută de pe unde și cum poate. Astfel reproducând după d. Hasdeu (*Cuvinte din Bătrâni*, I, 141) o pagină despre Banul Udrea al lui Mihai Viteazul, reproduce aidoma și citatele de acolo, între cari unul sună (p. 292): „v. Heidenstein, p. 236“. Acest citat care-și are rostul său la d. Hasdeu, unde la p. 105 se dă și titlul operii lui Heidenstein (*Rerum Polonicarum libri XII*, Francfurti 1672), evident, așa cum e, n'are nici o noimă la d. St. N.!

În aceeaș categorie pot intra citatele în care se înseamnă numai nume de autori, fără vre-o altă indicațiune [Marco Bandini la p. 87, Barovius la p. 288, Bielski la p. 365, Cromer la pp. 88 și 116, Dlugosz la pp. 88, 99, 110, și 115, Logofătul Miron (*sic*) la p. 168, Mihovie (*sic*) la p. 116, Ostermeyer la pp. 244 și 272, Turocz (*sic*) la p. 4, Urechie la pp. 115, 174, 181 și 202, Windecke, la p. 220 și Wagner Saros (??) la p. 84]; acele în cari pe lângă numele autorilor se mai dă și paginile, însă tot fără vre-o altă indicațiune [Șincai, 240 (la p. 274), Venelin, p. 111 (la p. 9), Uljanitki, p. 70 și 78 (la pp. 225 și 121—2)]; în sfârșit acele în care, deși se dau unele indicațiuni, lipsesc tocmai cele absolut necesare [Létop. (ediția ?), I p. 151 și 164 (la pp. 148 și 185), Quellen (ce fel ?) I, p. 21 (la pp. 10, 37 și 75), *Cuvinte din Bătrâni* (volumul ?), p. 140 și 147 (la p. 292), Xenopol, *Istoria Românilor* (ediția ? volumul ?), p. 556 (la p. 182), Gróf Teleki Iozef, *Hunyadiak Kora* (volumul ? pagina ?) la p. 110, Șincai, *Cronica Românilor* (ediția ? volumul ?) pp. 54 și 102 (la p. 116), Al. Ștefulescu, *Tismana* (ediția ?), p. 137 (la p. 65), Engel, *Geschichte der Wal.* (volumul ?), p. 189 (la p. 10).

Așa mai departe am putea înmulți îndeștul aceste exemple, căci mai nu e citat în publicația d-lui St. N. care să fie bine făcut, afară bine înțeles de unele din cele împrumutate. Nevoind însă a încărcă prea mult această pagină ne oprim aci, relevând un citat de toată frumusețea, dela p. 84. Acolo se zice: vezi „Enciclopedia Ungară de A. Pallas“ (A Pallas Nagy Lexikona). Acum știți cine e acest *A. Pallas*, pe care d. St. N. îl crede de autor al marelui Lexicon jubilar milenar unguresec? Insăș *Minerva* (Pallas Athene)! Dar nu cea născută din capul lui Jupiter, ci aceea care în capitala Ungariei numește un mare institut de editură, cum bunăoară ar fi sau mai bine poate fi „Minerva“ din București, care, dacă ar edita o Enciclopedie românească, d. St. N., consecvent cu sine, ar trebui s'o citeze: „vezi Enciclopedia românească de Minerva“, căci la aceasta se reduce lucrul. Iată la ce ridicul poate duce ușurința și nepriceperea!

Neapărat că o publicațiune ca aceea a d-lui St. N. cu numeroase greșeli, contrașiciri și reveniri, nu se putea să nu cuprindă și o respectabilă erată, corigendă et adendă, în care cetitorul să poată urmări greșelile strecurate, îndreptările făcute și ultimele rezultate ale cercetărilor autorului. Evident, lucru folositor, dar nu și deplin. Căci autorul în loc să concentreze acolo, unde se caută de obicei, îndreptările ce are de făcut, le ascunde prin tot felul de note, unde nu le poate găsi decât cetitorul atent și răbdător. Aceasta se înțelege în paguba d-lui St. N. Așa bunăoară în câteva cuvinte perdute în notele dela pp. 225 și 338, ni se spune că adnotațiunile dela pp. 98—9 sunt greșite. Mai caracteristic însă, pentru felul de a lucra al autorului decât aceste rectificări, sunt trimiterile lămuritoare ce le face dela un loc la altul. Astfel la p. 173 ne trimete la p. 170 ca să găsim ceva ce *nu* se află acolo; iar la pp. 185, 242 și 281 ne trimete la pp. 164, 4 și 275, ca să găsim cu totul *altceva* decât ceea ce dorește d. St. N.

Se poate ceva mai neglijent?

Cu aceste am ajuns la tabla numerelor, despre care iarăș trebuie să spunem câteva cuvinte, căci chiar alcătuirea unei table de acestea e o lucrare care trebuie făcută cu răbdare, cu grije și . . . . inteligență. Altfel ajungi să faci o tablă ca a d-lui St. N., în care unele nume de locuri și persoane sunt trecute de două, trei, ba chiar și de patru ori (Zápolya, bună oară e pus și la Ianăș Voevod, Ianăș Craiul și Ioanș Craiul), iar altele niciodată. Controlul îl poate face ori și

cine. Pe lângă aceste scăderi, tabla cărții d-lui St. N. conține și destule curiozități. Așa Dimitrie Iacsici e pus și la Dimitrie și la Iacsici, Zottu Tzigară, ginerele lui Petru Șchiopul, e pus și la Zottu și la Tzigară, târgul Roman e pus și la târgul și la Roman, Ruxandra Doamna din Moldova, e pusă de două ori, odată ca fiica lui Petru Rareș, a doua oară ca soție a lui Alexandru Lăpușneanu, pe când Ruxandra Doamna din Țara Românească e pusă o singură dată și ca fiică a lui Neagoe Basarab și ca soție a lui Radu dela Afumați (și—după d-l St. N.—soție și a unui Basarab Pretendentul?), pentru Baratul suntem trimiși la Martinuzzi, iar pentru Bitvar la Buda — deși nici pe Martinuzzi nici Buda n'o găsim trecută în tablă, etc. etc.

Așa indice — mai rar!

* * *

Ajunși la sfârșitul acestei recenziuni, mai avem o datorie: să arătăm și ce este bun, foarte bun chiar, în publicația de Documente slavo-române a d-lui St. N.

Sunt, mai întâi, unele documente, netipărite în alte publicațiuni, cari aduc contribuțiuni foarte prețioase la istoria noastră în sec. XV și XVI, — adevărate mărgăritare, pe cari însă autorul nu le-a putut distinge din restul materialului său istoric, foarte neegal și foarte amestecat; sunt, apoi, multe fragmente de documente, dispersate prin întreaga publicațiune, cari lămuresc tot atâtea cestiuni istorice, dar cărora autorul, cele mai adesea-ori și nu le-a putut găsi nici locul și nici legătura cu evenimentele la cari se rapoartă; sunt, în sfârșit, o mulțime de note, însemnări, culese din o sumedenie de izvoare și răspândite prin toate părțile publicației, cari însă, din cauza lipsei de metodă în expunere, sunt condamnate a rămâne ascunse pentru cea mai mare parte a cetitorilor.

Ei bine, toate aceste documente, fragmente, note și însemnări constituesc un material istoric destul de însemnat, pentru ca publicația d-lui St. N., cu toată mulțimea defectelor, să fie totuși, până la altele, de folos cercetătorului istoric, care va putea scoate din ea, cum am zis, multe contribuțiuni, lămuriri și date nouă cu privire la istoria noastră în sec. al XV și XVI. Iată deci, cum d. St. N. a putut alcătui, cu un material istoric în mare parte bun, foarte bun chiar, o publicație așa de defectuoasă, cum, drept vor-

bind, n'a apărut încă la noi în timpul din urmă în care importanța și valoarea publicațiilor istorice a mers din progres în progres. Ciudat, dar adevărat!

Aceasta pentru că, ca să poată cineva alcătui o publicație de documente slavo-române cu pretențiile științifice aceleia a d-lui St. N., nu-i e de ajuns numai cunoștința limbei bulgărești și sârbești, și deci, prin aceste, familiarizarea cu limba mediobulgară a vechilor noastre documente; ci, pe lângă aceasta, mai trebuie, întâi, pregătire, înțelegere și discernământ critic pentru cestiunile istorice, apoi, metodă de cercetare și expunere, — însușiri, cari, cum am arătat, rând pe rând, lipsesc cu totul d-lui St. N.

Căci, într'adevăr, ce pregătire istorică poate avea cineva, care nu știe să transforme în calendarul nostru de azi o dată calendaristică bisericească medievală, care identifică Branul cu Baia, pe Ștefan Vodă Răzvan cu Ștefăniță Vodă Șchiopul, pe Iane Banul lui Mihai Viteazul cu Iane Viștiernicul lui Aron Vodă și care ne spune că Bielski din sec. al XVI-lea întărește spusele lui Urechie din sec. al XVII? Ce înțelegere pentru cestiunile istorice poate avea cineva, care, din 80 de documente nedatate, n'a putut dată mulțumitor nici măcar a zecea parte și care face o apropiere ca aceea arătată între Martinuzzi și Alexandru Lăpușeanu? Ce discernământ critic poate avea cineva, care ne prezintă drept documente autentice niște *formulare* de documente, care nu înțelege că acel „la Ion Basarab“ descoperit de d. St. N. este Laiot Basarab și care nu găsește mijlocul să controleze, să verifice ori să restituie data unui document? Și, în sfârșit, ce metodă de cercetare și expunere poate avea cineva, care nu e în stare să facă un citat corect, care ortografiază latinește cu *ș* și cu *ț* și care ne-a dat o publicație dezordonată și plină de tot felul de *împrumuturi*, contraziceri și greșeli, ca aceia cercetată în paginile precedente?

Evident, cu mult prea mult sub nivelul cunoștințelor, priceperii, și pregătirii ce trebuie să poseadă acel care s'ar apucă să facă o lucrare ca aceea ce s'a încumetat să alcătuiască nefericitul autor al publicației de „Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI“.

E deci foarte la locul ei întâmpinarea:

Ne, sutor, ultra crepidam!

P. S.— Cu privire la data de lună pe care am propus-o la scrisoarea.

lui Ilie Voevod către Bistrițeni din 1546 (mai sus, p. 28, n. 2), avem de observat următoarele: dacă consimțământul pe care Domnul în scrisoarea sa spune că i-l dase Sultanul pentru domnie („*cum voluntate Caesareae Maiestatis*”) „nu cumva îl obținuse Ilie Vodă cu prilejul călătoriei pe care el o făcuse la Tarigrad înainte de moartea părintelui său, la 1544 (Ureche, în Kogălniceanu, *Cronicele României*, București 1872, I, 205), — evident data de lună pusă de d. Iorga (Decembrie, în *Doc. Bistriței*, I, XLV) e mai acceptabilă, decât aceea pe care am propus-o, dat fiind faptul că acest consimțământ nu s'ar fi putut obține în interval numai de o lună.

Iar cu privire la năvălirea lui Laiot II Basarab (p. 32 n. 2), mărturia analistului contemporan Hieronim Ostermayer (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, Brașov 1903, p. 505), nu se poate excepționă întru nimic, — așa că trebuie să admitem și o a doua năvălire a lui Laiot II în 1544, pe lângă cea dintâi din 1538.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

